İMAM RİZA ƏLEYHİSSƏLAMIN HƏYATI

MEHDİ PİŞVAYİ

بسم الله الرحمن الرحیم

İMAM RİZA ƏLEYHİSSƏLAMIN HƏYATI

:Müəllif

Mehdi Pişvayi

:Çap nəşriyyat

Faiz

:Digital nəşriyyat

İsfəhan Qaimiyyə adına komputer araşdırmalar mərkəzi

Mündəricat

İMAM RİZA ƏLEYHİSSƏLAMIN HƏYATI

Kitab haqqında

Kitabın adı:........İmam Rizanın (ə) həyatı

Müəllif:...............................Mehdi Pişvayi

Nəşr edən:..Faiz

Çap növbəsi:......................................Birinci

Çap tarixi:...٢٠٠٥

Tiraj:...٥٠٠٠

səh:١

İşarə

İmam Riza (əleyhissəlam) Harunun dövründə–⁕

Əmin və Məmun – təfavütlər, təzadlar–⁕

?Nə üçün Məmun hakimiyyəti İmam Riza əleyhissəlama vermək istəyirdi–⁕

İmam Riza əleyhissəlamın Məmunun hiylələri qarşısında tutduğu mənfi mövqelər–⁕

Biganə ideyalara qarşı İmam Riza əleyhissəlamın planı–⁕

İmam Riza əleyhissəlamın digər din və təriqət nümayəndələri ilə münazirələri–⁕

İmam Riza əleyhissəlamın həyatı barədə qısa məlumat

İmam Əli ibn Musa hicrətin yüz qırx səkkizinci ili zilqədə ayının on birində anadan olmuşdur.(١) Atası imam Kazim (ə),

---

.Elamül-vəra bi-elamil huda, səh.٣١٣ [١] -١

anası isə Tuktəm adlı fəzilətli bir qadın olmuş, İmam Riza (əleyhissəlam) anadan olduqdan sonra İmam Kazim (əleyhissəlam) o xanıma Tahirə adı vermişdir.(۱) İmam Əli ibn Musa əleyhissəlamın künyəsi Əbülhəsən, ləqəbi Riza olmuşdur. İmam Riza (əleyhissəlam) atası İmam Kazim (əleyhissəlam) (hicrətin yüz səksən üçüncü ilində) .Bağdad zindanında şəhid olduqdan sonra otuz beş yaşında İmamətə çatmışdır

İmam Riza əleyhissəlamın müasiri olmuş xəlifələr

İmam Riza (əleyhissəlam) İmam olduğu iyirmi ilin onunu Harun Ər-Rəşidlə, beş ilini .Məhəmməd Əminlə, son beş ilini isə Abdullah Əl-Məmunla həmzaman olmuşdur

İmam Riza (əleyhissəlam) Məmunun hakimiyyətə gəlişinə qədər öz doğma vətəni müqəddəs Mədinə şəhərində yaşayırdı. Məmun hakimiyyətə gəldikdən sonra o Həzrəti Xorasana çağırtdırır. Nəhayət, o Həzrət hicrətin iki yüz üçüncü ilinin səfər ayında (əlli beş yaşında olarkən) şəhadətə qovuşur və elə Xorasanda da (Məşhəd (şəhərində) dəfn olunur.(۲)

İmam Riza (əleyhissəlam) Harunun dövründə

Hicrətin yüz səksən üçüncü ili İmam Kazim (əleyhissəlam) Harunun əmri ilə Bağdad zindanında zəhərlənib şəhid olduqdan sonra İmam Riza (əleyhissəlam) İmam olduğu müddətin on ilini Harunla bir dövrdə yaşamışdır. Bu müddət Harunun özbaşınalıq, azğınlıq mühiti olması ilə yanaşı, həm də İmam Riza əleyhissəlamın nisbətən azad yaşadığı və elmi-mədəni fəaliyyəti dövrü hesab olunur. Çünki Harun bu müddət (ərzində o Həzrətə toxunmamış və İmam Riza (əleyhissəlam

---

.Elamül-vəra bi-elamil huda, səh.۳۱۳ [۲] -۱

.Əl-üsulu min əl-kafi, c.۱, səh.۳۰۴ [۳] -۲

açıq şəkildə fəaliyyət aparmışdır. Buna görə də, o Həzrətin yetirdiyi şagirdlər, İslami elmlər ocağında təlim etdiyi Quran həqiqətləri və İslam maarifi də, məhz bu dövrə təsadüf edir. Harunun təzyiqləri azaldaraq İmam Riza əleyhissəlamı nisbətən azad buraxmasının səbəbi bəlkə də, onun İmam Kazim əleyhissəlamın qətlindən yaranan nigarançılığıdır. Harun bu böyük cinayətin üstünü örtməyə çalışsa da, məsələnin üstü açılır və camaatda ona qarşı böyük nifrət hissi oyanır. Buna görə də, Harun bir təhər özünə bəraət qazandırmaq istəyirdi. Onun, İmam Kazim əleyhissəlamın pak cənazəsini zalımların əlindən alıb böyük hörmətlə dəfn edən əmisi Süleyman ibn Əbu Cəfərə yazdığı "Allah Sindi ibn Şahikə lənət eləsin, o, bu işi mənim icazəm olmadan görmüşdür"(١) məzmunlu məktubu da, bu məsələni bir daha sübut edir. Bu məsələni təsdiq edən başqa bir fakt da, Harunla Yəhya ibn Xalid Bərməkinin İmam Kazim (əleyhissəlam) barədəki söhbətidir. (Hələ əvvəllərdən İmam Kazim əleyhissəlamdan Haruna şikayət etmiş) Yəhya Haruna dedi: "Musa ibn Cəfərdən (İmam Kazim əleyhissəlamdan) sonra onun oğlu yerinə keçərək İmamət iddiası edir. (Demək istəyirdi ki, yaxşı olar indidən xəlifənin məmurları onu nəzarət altına alsınlar)." (Hələ İmam Kazim əleyhissəlamın şəhadətini unutmayan və hələ də, onun aqibətindən nigarançılıq çəkən) Harun dedi: "Atasının başına gətirdiyimiz bəs deyil? İstəyirsən ki, bir dəfəlik qılınc götürüb bütün Ələviləri (Əlinin nəslindən olanları) qırım?(٢)" Harunun qəzəbi sarayda olanları sakitləşdirib icazə vermədi ki, bir də kimsə İmam Riza .əleyhissəlamın ardınca pis-pis sözlər danışsın

İmam Riza (əleyhissəlam) Harunun xəlifə olduğu müddətdə yaranmış bu fürsətdən istifadə edib öz İmamətini aşkar edir və bu barədə ata-babalarından fərqli olaraq heç də, təqiyyə etmirdi. Hətta o Həzrətin bəzi dostları onu bu işindən

---

.Biharül-ənvar, c.٤٨, səh.٢٢٧ [٤] -١

.Uyuni-əxbarir-Riza, c.٢, səh.٢٢۶ [٥] -٢

çəkindirir, İmam (əleyhissəlam) isə onları arxayın edib buyururdu ki, Harundan ona .heç bir xətər toxunmayacaq

Səfvan ibn Yəhya deyir: “İmam Kazim (əleyhissəlam) vəfat etdikdən sonra İmam Riza (əleyhissəlam) İmamət məqamını aşkar etdikdə, o Həzrətə deyildi: “Siz çox məsuliyyətli bir işi aşkar edirsiniz, biz bu (zalımı (Harunu)) sizin üçün çox təhlükəli sanırıq.” İmam Riza (əleyhissəlam) buyurdu: “O, nə qədər çalışsa da, mənə bir şey edə bilməyəcək.”(۱) Həmçinin, Məhəmməd ibn Sənan rəvayət edib deyir ki, Harun xəlifə olduğu vaxt İmam Riza əleyhissəlama dedim: “Harunun qılıncından hələ də qan damcıladığı halda, siz İmamət məqamınızı aşkar edərək atanızın yerinə keçmisiniz.” İmam Riza (əleyhissəlam) buyurdu: “Peyğəmbərin (səlləllahu əleyhi və alih) sözü mənə qüvvət verərək məni cürətləndirir. O Həzrət buyurmuşdur: “Əgər Əbu Cəhl mənim başımdan bir tük əskik edərsə, onda mən heç Peyğəmbər (səlləllahu əleyhi və alih) deyiləm.” Mən də sizə deyirəm ki, əgər Harun mənim başımdan bir tük əskik edərsə, (onda mən də, heç İmam deyiləm.”(۲

Əmin və Məmun – təfavütlər, təzadlar

Harun özü hakimiyyətdə olarkən (anası Zübeydə olan) Məhəmməd Əmini öz vəliəhdi seçib camaatdan onun üçün beyət alır və (anası iranlı qızı olan) Abdullah Əl-Məmunu isə özünün ikinci vəliəhdi təyin edir. Hicrətin yüz doxsan üçüncü ilində Haruna xəbər verirlər ki, Xorasan əyalətinin şəhərlərində camaat qiyam etmiş, ordu başçıları nə qədər çalışsalar da, qiyamı yatıra bilməmişlər. Harun öz vəzir-vəkili, müşavirləri ilə məsləhətləşdikdən sonra bu qərara gəlir ki, özü şəxsən qiyam qaldırılmış məntəqəyə gedib xilafət ordusunu qiyamı yatırtmaq üçün xorasanlıların canına salsın. Bu

---

.Əxbari-uyunir-Riza, c.۱, səh.۲۲۶ [۶] -۱

.Biharül-ənvar, c.۴۹, səh.۱۵۵ [۷] -۲

məqsədlə oğlu Əmini Bağdadda öz yerində saxlayıb Xorasana vali təyin etdiyi oğlu .Məmunu isə özü ilə qiyam məntəqəsinə aparır

Harun qiyamı yatırda bilir və necə deyərlər səs-küyün qarşısını alır. Ancaq o, bir daha xilafətin mərkəzi olan Bağdada qayıda bilmir. Hicrətin yüz doxsan üçüncü ili cəmadil-uxra (cəmadis-saniyə) ayının üçündə (Məşhəd şəhərinin yaxınlığındakı) Tus şəhərində (vəfat edir və iki qardaşı rəqabət səhnəsində yalqız buraxır.(١

Xəlifə Əminin məğlub olması

Harun Tus şəhərində vəfat etdikdən dərhal sonra camaat onun Bağdadda qalmış oğlu Əminə beyət edir. Onun xəlifə olmasından cəmi on səkkiz gün keçməmiş, qardaşı Məmunu vəliəhdlikdən çıxarıb öz oğlu Musanı vəliəhd seçmək fikrinə düşür. O, bu barədə öz vəzirləri ilə məsləhətləşsə də, Məmunun vəliəhdlikdən çıxarılmasını təkid edən Əli ibn İsa Mahandan başqa heç kəs bu fikirlə razılaşmır. Əmin isə axırda qardaşının vəliəhdlikdən çıxarılması barədə qərar verir. Məmun da öz növbəsində qardaşının bu hərəkətinə cavab olaraq onu xəlifəlik məqamından kənarlaşdırır. Aparılan bir sıra nizami mübarizələrdən sonra nəhayət hicrətin yüz doxsan səkkizinci .ilində Əmin öldürülür.(٢) Beləliklə, ölkənin bütün işləri Məmunun ixtiyarına keçir

İmam Riza əleyhissəlamın xəlifə Əminin dövründəki nisbi azadlığı

Xəlifə Əminin hakimiyyəti və Harunun ölümündən Məmunun hakimiyyətə gəldiyi dövrə qədər İmam Riza (əleyhissəlam) ilə dövlət məmurları arasında heç bir toqquşma tarixdə gözə dəymir. Məlum məsələdir ki, Bəni-Abbas

---

.İmam Riza əleyhissəlamın həyatı, səh.٥٨-٥٩ [٨] -١

.Əl-Kamilu fit-tarix, c.٦, səh.٢٨٧ [٩] -٢

xəlifələri daxili ixtilaflara, Əminlə Məmun arasındakı münaqişələrə, Məmunun vəliəhdlikdən çıxarılıb Əminin oğlu Musanın vəliəhd seçilməsi kimi çəkişmələrə məruz qaldıqları kiçik bir müddətdə İmam Riza (əleyhissəlam) və ümumiyyətlə, Əli əleyhissəlamın nəslindən olanlara əziyyət etməyə heç vaxt tapa bilməmişdilər. Biz bu illəri (۱۹۳-۱۹۸ h.q) İmam Riza əleyhissəlamın nisbi azadlıq və o Həzrətin mədəniyyət (təbliğləri aparması üçün yaxşı fürsət tapdığı bir dövr hesab edə bilərik.(۱)

?Məmun kimdir

Məmunun anası Məracil adlı xorasanlı bir kəniz olmuş, oğlunun anadan olmasından bir neçə gün sonra vəfat etmiş, beləliklə də, Məmun anasız və yetim bir uşaq kimi saxlanılmışdır. Tarixçilər yazırlar ki, Məmunun anası Harunun aşbazxanasında olan kənizlərin ən eybəcəri və ən çirkini olmuşdur. Bu məsələnin özü onun necə hamilə (olmaq dastanını sübut edir.(۲)

Məmun hicrətin yüz yetmişinci ilində – atası Harunun xəlifəlik məqamına çatdığı gün anadan olmuş, hicrətin iki yüz on səkkizinci ilində vəfat etmişdir. Atası Məmunu tərbiyələndirmək üçün onu Cəfər ibn Yəhya Bərməkiyə tapşırır. Ona Zür-riyasəteyn ləqəbi ilə məşhur olub sonralar Məmunun öz vəziri olmuş Fəzl ibn Səhl adlı bir şəxs tərbiyə

.İmam Riza əleyhissəlamın həyatı, mühəqqiq Seyyid Əli, səh.۶۰ [۱۰]-۱

Onun necə hamilə olmasını bu cür qeyd edirlər: Harun arvadı Zübeydə ilə [۱۱] -۲ şahmat oynayarkən ona uduzur. Zibeydə Haruna deyir ki, uduzduğuna görə mütləq, aşbazxanasının ən eybəcər, ən çirkin kənizi ilə yaxınlıq etməlidir. Bu şərtə razı olmayan Harun Zübeydəni razı salmaq üçün bütün Misir və İraq gəlirini ona verəcəyini bildirir. Ancaq Zübeydə bununla razılaşmır. Harun Ər-Rəşid məcbur olub aşbazxananın ən eybəcər, ən çirkin kənizi olan Məracillə yaxınlıq edir. Bu yaxınlığın nəticəsində Məmun .(dünyaya gəlir (Həyatül-həyəvan

verir. Məmun ordunun ali baş kamandanlığına isə Tahir ibn Hüseyn Zül-yəmineyni .təyin etmişdi

Məmunun xüsusiyyətləri

Məmunun həyatı başdan-ayağa fəaliyyətlə dolu olmuş və o, hər hansı bir rifah, asayiş və əyləncədən uzaq olmuşdur. Onun həyatı Zübeydənin qucağında böyümüş qardaşı Əminin həyatının tam əksinə idi. Zübeydəni tanıyan hər hansı bir şəxs Əminin həyat tərzinin nə dərəcədə əyləncə və keflə keçdiyini asanlıqla anlaya bilər. Məmun heç də qardaşı kimi özünü bir o qədər də əsil-nəcabətli bilmirdi. Nə təkcə öz gələcəyinə arxayın deyildi, üstəlik çox yaxşı başa düşürdü ki, Abbasilər onun hakimiyyətinə tabe olmayacaqlar. Buna görə də, özünü ona arxalana biləcək bir dayaqsız bilir, məhz bu səbəbdən qollarını çırmalayıb gələcək işlər barədə planlar çəkməyə başlayır. Məmun tutduğu mövqeyini anladıqdan sonra, həmçinin, qardaşı Əminin bəzi cəhətlərdə ondan üstün, özünün isə həmin cəhətlərdən məhrum olduğunu başa düşdükdən sonra gələcək planlarını təyin edə bildi. Əminin buraxdığı səhvlər eyni zamanda onun üçün ibrət dərsi oldu. Məsələn, Fəzl başı əyləncəyə qarışmış Əminin səhvlərini görüb Məmuna deyirdi ki, sən özünü təqvalı, dindar, və əxlaqlı göstər. Məmun da Fəzl dediyi kimi edərək Əminin ciddi yanaşmadığı işlərə çox ciddiyyətlə yanaşırdı. Ümumiyyətlə, Məmun müxtəlif elm sahələrində şöhrətlənmiş və öz tay-tuşlarından, hətta bütün Abbasi nümayəndələrindən üstün idi. Bəziləri deyirdilər ki, Abbasilər arasında Məmundan biliklisi yoxdur. İbn Nədim onun haqqında yazmışdır: “Məmun bütün xəlifələrlə müqayisədə fiqh və əqaid elmlərində alim idi.” Həmçinin, Həzrət Əli əleyhissəlamdan rəvayət olunmuşdur ki, bir gün o Həzrət Bəni-Abbas sülaləsi haqqında danışarkən buyurmuşdur: “Onların yeddincisi (Məmun) hamısından bilikli :olacaqdır.” Süyuti, İbn Təğri Bərdi və İbn Şakir Kətibi Məmunu bu cür təriflәmişlər

Məmun uzaqgörənlik, iradə, səbr, bilik, zirəklik, heybət, şücaət, şərafət və səxavət“ baxımından Bəni-Abbasın ən yaxşı şəxsi olmuşdur. Düzdür, o, bu xüsusiyyətlərin hamısını Quranı məxluq bilməsi ilə ləkələmişdi.” Məmunun atası da, onun qardaşı Əmindən üstün olduğunu vurğulayıb demişdi: “...Belə qərara gəlmişəm ki, vəliəhdlik məsələsində dəyişiklik edib onu elə bir şəxsə tapşırım ki, əxlaqını daha çox bəyənir, rəftarını xoşlayır, siyasətinə arxayın, zəiflik və süstlük baxımından ondan arxayınam. Bu da Abdullah Əl-Məmundan başqa bir şəxs deyildir. Ancaq Bəni-Abbas öz nəfslərinin tələbinə əsasən, Məhəmmədi (Əl-Əmini) istəyir. Çünki o özü də nəfsani istəklərinin ardınca olub əli israf cəhətdən açıqdır və onun qərar çıxarmasında qadın və kənizlərin də rolu var. Abdullahın (Əl-Məmunun) isə gözəl metodu, özünəməxsus rəyi vardır və bu cür böyük bir vəzifəni mənimsəməyə etibarlı şəxsdir...”(١)

İmam Riza (əleyhissəlam) Məmunun dövründə

Məmunun hakimiyyətə gəlişi ilə İmam Riza əleyhissəlamın həyatında yeni bir səhifə açılır. Bu elə bir səhifə idi ki, başdan-ayağa İmam Riza əleyhissəlamın qəmli-qüssəli illəri ilə dolu idi.

Xəlifəlik məqamını qəsb edənlərin (istər Bəni-Üməyyədən olsun, istərsə də Bəni-Abbasdan) ən çox qorxduqları şəxslər Əli əleyhissəlamın övladları olmuşdur. Çünki, camaat (hamısı da olmasa, böyük bir qismi) xəlifə olmağı onların haqqı bilir və üstəlik onları hər cür fəzilət sahibi bilirdi. Elə buna görə də, Əli (əleyhissəlam) övladları daima işkəncələrə məruz qalaraq xəlifələr tərəfindən əziyyət çəkir, axırda da onların əli ilə şəhid olurdular.

١- ١ İmam Riza əleyhissəlamın siyasi həyatı, səh.٩٧-١٠٠.

Məmun isə şiəliyə rəğbət bəsləyir və ətrafındakıların da əksəriyyəti Həzrət Əli əleyhissəlamın övladlarına qarşı mehriban olub onlara xüsusi hörmət bəsləyən iranlılardan ibarət idi. Bu səbəbdən Məmun öz ata-babası Harun və Mənsur kimi İmamı həbs edib ona əziyyət verə bilmirdi. Buna görə də, Məmun yeni bir metod fikirləşir. Düzdür, bu metod heç də sabiqəsiz olmamış və keçmiş xəlifələrin dövründə icra olunmuşdu, ancaq necə olsa da, kənardan bir az yaxşı nəzərə çarpırdı. Ondan sonrakı xəlifələr də, məhz bu metoddan istifadə etməyə başalayırlar. Məmun bu qərara gəlir ki, İmam Riza əleyhissəlamı öz iqamətgahı yerləşən Mərv şəhərinə gətirib, o Həzrətlə mehribancasına rəftar etsin və onun elmi-ictimai mövqeyindən .istifadə etməklə yanaşı bütün işlərini nəzarət altına alsın

Məmunun İmam Riza əleyhissəlamı Xorasana dəvət etməsi

Məmun əvvəlcə İmam Riza əleyhissəlamı, Əli əleyhissəlamın nəslinin adlı-sanlı (şəxsləri ilə birlikdə xilafət mərkəzinə hörmətlə dəvət etdi.(١

İmam Riza (əleyhissəlam) Məmunun dəvətini qəbul etmədi. Lakin Məmun çox təkid etdikdən və İmam Riza (əleyhissəlam) ilə onun arasında çoxlu məktublaşmalar olduqdan sonra nəhayət, o Həzrət Əli əleyhissəlamın nəslindən olan bir dəstə adlı-(sanlı şəxslərlə birlikdə Mərv istiqamətində hərəkət etdi.(٢

Məmun İmam Riza əleyhissəlamın karvanını gətirmək vəzifəsinə təyin olunmuş Cüludiyə, digər bir rəvayətə görə isə Rəca ibn Əbu-Zəhhana tapşırmışdı ki, karvandakılara, xüsusən də, İmam Riza əleyhissəlama lazımi hörməti etsin. Ancaq İmam Riza (əleyhissəlam) camaatı xəbərdar etsin deyə, qəsdən

---

١- [١٢] İmam Riza əleyhissəlamın həyatı, səh.٧٢.

٢- [١٣] Kəşfül-ğümmə, c.٣, səh.٦٥; Əl-İrşad, səh.٣٠٩.

bu səfərdən narazı qaldığını bildirirdi. O Həzrət Mədinədən çıxmağa hazırlaşanda, qohum-əqrəbasını yığıb onlardan onun halına ağlamasını istəyərkən buyurmuşdur: "Mən bir daha öz ailəmə tərəf qayıtmayacağam."(۱) Sonra Peyğəmbərlə (səlləllahu əleyhi və alih) vidalaşmaq məqsədilə o Həzrətin məscidinə daxil oldu. İmam neçə dəfə vidalaşsa da, yenə Peyğəmbərin (səlləllahu əleyhi və alih) qəbrinə tərəf qayıdıb uca səslə ağladı. Müxəvvil Sistani yazır: "Bu zaman o Həzrətin yanına gəlib salam verərək səfərinin uğurlu olmasını dilədim. O buyurdu: "Mənə yaxşı-yaxşı bax, cəddim (Peyğəmbərin) yanından uzaqlaşıb qürbətdə öləcək və Harunun yanında dəfn (olunacağam."(۲

İmam Riza əleyhissəlamın karvanının Mədinədən Mərvə gəldiyi yol (Məmunun göstərişinə əsasən) Bəsrə, Əhvaz və Fars(۳) şəhərlərindən keçirdi. Ola bilər, Məmun ona görə bu yolu seçmişdi ki, karvan şiələrin mərkəzi olan Cəbəl (İranın dağlıq hissəsindən Həmədan və Qəzvinə qədərki ərazisi), Kufə, Kirmanşah və Qum .şəhərindən keçməsin

İmam Rizaya (ə) xilafətin təklifi

İmam Riza əleyhissəlamın hərəkət etdiyi karvan şəvval ayında Mərv şəhərinə çatır. Şəhərdən neçə fərsəx(۴) kənarda Məmun, Fəzl ibn Səhl və Bəni-Abbasdan olan digər nümayəndələr İmam əleyhissəlamın pişavazına çıxaraq böyük ehtiramla karvanı şəhərə daxil edirlər. Məmunun əmrinə əsasən, rifah və asayiş üçün lazım olan hər cür şərait İmam əleyhissəlamın ixtiyarına qoyulur. Yol yorğunluğunun çıxması məqsədilə bir neçə gün davam edən istirahətdən sonra İmam

---

۱- [۱۴] Biharül-ənvar, c.۴۹, səh.۱۱۷.
۲- [۱۵] Biharül-ənvar, c.۴۹, səh.۱۱۷.
۳- [۱۶] Üyuni əxbarir-Riza, c. ۲, səh. ۱۹۴; Biharül-ənvar, c. ۴۹, səh. ۹۱-۹۲.
۴- [۱۸] Bir fərsəx ۶ kilometrə bərabərdir.

Riza (əleyhissəlam) ilə Məmun arasında müzakirələr başlayır və Məmun hakimiyyəti qəbul etməyi İmam Riza əleyhissəlama təklif edir. İmam Riza (əleyhissəlam) bu təklifdən ciddi şəkildə imtina edir. Fəzl ibn Səhl heyrətlə deyir: "Xəlifəlik məqamını o günkü kimi heç vaxt dəyərsiz və ləyaqətsiz görmədim. Məmun hakimiyyəti Əli ibn Musa ər-Riza əleyhissəlama təklif edir, o isə hakimiyyəti qəbul etmirdi."(١) İmam Riza əleyhissəlamın imtina edəcəyini bəlkə də, qabaqcadan təxmin etmiş Məmun dedi: "İndi ki belədir, onda vəliəhdliyi qəbul et!" İmam Riza (əleyhissəlam) buyurdu: "Məni bunda da üzürlü hesab et." Məmun bu dəfə İmam əleyhissəlamı üzürlü hesab etməyib hirsli halda bu cümləni dedi: "Ömər ibn Xəttab vəfat edərkən altı nəfərdən ibarət şura təyin etdi. Şuranın üzvlərindən biri də, Əmirəl-möminin Əli (əleyhissəlam) idi. Ömər həm də vəsiyyət etmişdi ki, kim müxalifətçilik edərsə, boynu vurulsun... İndi sən də mənim təklifimi qəbul etməlisən! Çünki mən bundan başqa çarə görmürəm."(٢) Məmun əslində bu sözlərlə İmam əleyhissəlamı hədələyirdi. Sonra daha açıq şəkildə İmam əleyhissəlamı təhdid edib dedi: "Sən həmişə mənim fikrimin əksinə hərəkət edir və özünü mənim qüdrətimdən amanda görürsən. And olsun Allaha ki, əgər vəliəhdlikdən imtina etsən, səni güclə onu qəbul etməyə məcbur edəcəyəm. Əgər onda da qəbul etməsən, səni öldürəcəyəm."(٣) İmam Riza (əleyhissəlam) məcbur olub Məmunun təklifini qəbul edərək buyurur: "Mən vəliəhdliyi bu şərtlə qəbul edərəm ki, ölkə işlərində bir dənə də olsun, hökm verməyim və hakimiyyət orqanlarında da hakim təyin edib çıxartmaq, hökm və fətva vermək kimi işlərə qarışmayım."

١- [١٩] Kəşfül-ğümmə, c.٣, səh.۶۶.

٢- [٢٠] Əl-İrşad səh.٣١٠.

٣- [٢١] İləlüş-şəraye. c.١. səh.٢٢۶.

Həyata keçirilməyən vəliəhdlik məqamı

Mərv şəhərinin əhalisi hicrətin iki yüz birinci ilinin ramazan ayının orucunu tutmağa hazırlaşdığı ərəfədə, İmam Riza əleyhissəlamın vəliəhd seçilməsi xəbəri yayılmağa başlayır. Əhali bu xəbəri heyrət dolu sevinclə qarşılayır. Ramazan ayının yeddisi həftənin birinci günü Məmun öz dəstxətti ilə vəliəhd təyin edilməsi məsələsini yazır və onun arxasında da, İmam Riza (əleyhissəlam) başdan-başa işarə və eyham ilə dolu olan bir müqəddimə qeyd etdikdən sonra vəliəhd seçilməsinə razılıq verməsi barədə öz imzasını çəkir. İmam onu da qeyd edir ki, bu iş heç vaxt baş tutmayacaq (həyata keçməyəcək). Sonra də həmin sənədlə əlaqədar Yəhya ibn Əksəm, Abdullah ibn Tahir və Fəzl ibn Səhl kimi ölkə və ordu başçıları da, bu məsələdə şahid duraraq onu təsdiqlədilər.(١) Ramazan ayının onuncu günü cümə axşamı təntənəli şəkildə təşkil olunmuş məclisdə camaat İmam Riza əleyhissəlama beyət etdi. Beləliklə, o Həzrət xəlifənin vəliəhdlik kürsüsünə əyləşdi. Xəlifənin əmrilə İmam əleyhissəlama tərəf beyət əli uzadan ilk şəxs Məmunun öz oğlu Abbas olmuş, onun ardınca isə baş vəzir Fəzl ibn Səhl, saray müftisi Yəhya ibn Əksəm, ordu başçısı Abdullah ibn Tahir, daha sonra isə hamılıqla məclisdə iştirak edən bütün Bəni-Abbas əyan-əşrafı o Həzrətə beyət etmişdilər.(٢)

İmam Riza əleyhissəlamın vəliəhd seçilməsi təbii ki, o Həzrətin dostları üçün baş ucalığı idi. Lakin İmam Riza əleyhissəlamın özü bu hadisədən çox narahat və qəmgin idi. O Həzrət bir kişinin həddən artıq çox sevindiyini gördükdə, onu öz yanına çağırıb buyurdu: “Bu işə bel bağlayıb sevinmə, çünki baş tutmayacaq!”(٣)

١- [٢٢] Kəşfül-qümmə. c.٣. səh.١٢٣-١٢٨.

٢- [٢٣] İmam Riza əleyhissəlamın həyatı, səh.٨٢-٨٧.

٣- [٢۴] Kəşfül-ğümmə, c.٣, səh.۶٧.

Məmunun, xilafəti imam Rizaya (ə) təklifində qəsdi

İşarə

Məmunun dövründəki siyasi vəziyyət və şəraiti nəzərdən keçirdikdə, məlum olur ki, o, bir sıra siyasi çətinliklərlə üzləşməli olmuş və bu çıxılmaz vəziyyətlərdən üzüağ çıxmaq üçün çarə axtarırmış. Nəhayət, Məmun bu vəziyyətdən çıxmaq üçün bir neçə cəhətli bir siyasət irəli sürür ki, bu da məhz İmam Riza əleyhissəlamı vəliəhd seçməkdən ibarət olmuşdur. İndi Məmunun üzləşdiyi siyasi çətinlikləri oxucuların nəzərinə .çatdırırıq

Abbasilərin Məmundan narazılığı .١

Tarixçilərin hamısının bir nəfər kimi Məmunun ümumiyyətlə, Əmindən qat-qat üstün və xəlifəliyə daha layiq olmasını qeyd etmələrinə baxmayaraq, Bəni-Abbas nümayəndələri onunla müxalif idilər. Qeyd etdiyimiz kimi Harunun özü də bu iki qardaş arasındakı açıq-aşkar təfavütə diqqət yetirmiş və Abbasilərin Məmunla müxalifətçilik edəcəyindən gileylənirdi. Ola bilsin Abbasilərin Məmundan narazı olmalarının səbəbi bu olub ki, Məmunun qardaşı Əmin əsl Abbasi nümayəndəsi idi. Çünki atası Harun, anası da Zübeydə olmuşdur. Zübeydə özü də bir Haşimi olmaqla bərabər, həm də Mənsur Dəvaniqinin nəvəsi, eyni zamanda Abbasilərin ən şərəfli qadını olmuşdur. Əmin Harun ər-Rəşidin süd qardaşı və sarayının ən nüfuzlu şəxsiyyəti sayılan Fəzl ibn Yəhya Bərməkinin qucağında böyümüş, Fəzl ibn Rəbi isə onun qəyyumu olmuşdur. Onun babası xəlifə Osmanın azad etdiyi qul olmuş və buna görə də, Fəzlin Abbasilərə olan məhəbbətində kimsə şəkk etmirdi. Məmun isə əvvəla, Cəfər ibn Yəhya Bərməkinin qucağında böyümüş, Cəfərin isə nüfuzu qardaşı Fəzldən qat-qat aşağı olmuşdur. İkincisi də, onun qəyyumu olan şəxs heç də Abbasilərin ürəyincə deyildi. Çünki Abbasilər onu Ələvilərə meyilli olmaqda müttəhəm edirdilər. Üstəlik Məmunun qəyyumu ilə

Əminin qəyyumu Fəzl ibn Rəbi arasında son dərəcə kin-küdurət hakim idi. O, sonradan Məmunun baş vəzir vəzifəsinə təyin etdiyi iranlı Fəzl ibn Səhl olmuşdur. Abbasilər iranlılardan qorxur və onların əlindən artıq boğaza yığılmışdılar. Buna görə də, tez .saraydakı bütün iranlıları (farsları) türk və başqa millətlərlə əvəz etdilər

Əminin daha üstün mövqeyi .۲

Əminin hakimiyyətini möhkəmlətmək üçün fəaliyyət göstərən, etibar edə biləcək çoxsaylı dost və dayaqları var idi. Bunlar onun dayıları, Fəzl ibn Yəhya Bərməki, bərməkilərin əksəriyyəti, anası Zübeydə və həm də ərəblərdən ibarət idilər. Bunlar, Harun ər-Rəşidi öz təsiri altına alaraq ölkənin siyasi idarəçiliyində mühüm rol oynayan nüfuzlu şəxslər olduğu üçün artıq təbii məsələdir ki, Harun onların qarşısında aciz qalıb nəticədə onların göstərişinə uyğun olaraq vəliəhdlik məqamına kiçik oğlu Əmini seçməli, böyük oğlu Məmunu isə Əmindən sonrakı vəliəhd təyin etməli idi. Əminin birinci vəliəhd olmasında bəlkə də, (dayısı) İsa ibn Cəfərin yüksək mövqedə durması və eləcə də, Bəni-Abbasın nəsil təəssübkeşliyi əsas rol oynamışdır. Əlbəttə, bu məsələdə əsas rol oynayanlardan biri də Zübeydə olmuşdur ki, o da öz növbəsində məsələni oğlu Əminin xeyrinə başa çatdırmışdı. Bundan əlavə, ərəblər arasındakı nəsil təəssübkeşliyi də çox güman ki, Harunun Əmini Məmundan üstün tutmasında öz işini görmüşdü. Tarixçilərdən bəziləri bu məsələyə aşağıdakı ifadə ilə toxunmuşlar: “Hicrətin yüz yetmiş altıncı ilində Harun ər-Rəşid Məmunun, qardaşı Əmindən sonra vəliəhd olacağı haqda qərar çıxarır. Məmun yaş cəhətdən bir ay qardaşı Əmindən böyük idi. Ancaq Əmin, Cəfər qızı Zübeydədən, o (yəni, Zübeydə) isə Haşimi qadınlarından olmuşdur. Məmun isə Məracil adlı bir kənizdən olmuş, onun özü isə .Məmunu doğduqdan bir neçə gün sonra vəfat etmişdi

?MƏMUNUN ARXALANDIĞI NƏ İDİ

İşarə

Məmunun atasının onu ikinci vəliəhd təyin etməsinə baxmayaraq bu, heç də Məmunu gələcəkdə hakimiyyətə çatmağa arxayın etmirdi. Çünki o, nə vaxtsa qardaşı və digər Abbasi əyan-əşrafının vədlərinə əməl etməyəcəklərindən qorxur və onların vədlərinə sadiq qalacaqlarına arxayın deyildi. Belə olduğu halda, Məmun öz mövqeyinin təhlükə qarşısında durduğunu görəndə başqalarına arxalana bilərdimi? Məmun hakimiyyətə necə çata bilər və hakimiyyətə çatdıqdan sonra onu necə qoruyub saxlaya bilər? Bunlar Məmunun daima fikrində dolandırdığı suallar idi. O, son dərəcə diqqət, zirəklik və düşüncə ilə bu suallara cavab tapmalı, sonra isə həmin cavablara uyğun olaraq öz .hərəkətini başlamalı idi

İndi isə Məmunun müxtəlif dəstələr arasından hansına arxalana bilib intizarında olduğu (həm öz əleyhinə, həm də hökumətinə qarşı), təhlükələr zamanı əlbir ola biləcəyi dəstəni müəyyənləşdirmək üçün bu dəstələrin Məmuna olan münasibətini .araşdırırıq

Ələvilərin Məmuna olan münasibəti .۱

Məlum məsələdir ki, Ələvilər nə təkcə Məmunun, eləcə də, heç bir Abbasi xəlifəsinin hakimiyyətini qəbul etmirdilər. Çünki onların öz arasında hakimiyyətə gəlməyə daha layiqli olan şəxslər var idi. Bundan da əlavə, Məmunun mənsub olduğu sülalələyə (Bəni-Abbasa) Əli əleyhissəlamın övladları daha çox nifrət bəsləyirdilər. Çünki onlar .Ələvilərə Bəni-Üməyyənin etdiyi zülmdən də çox əzab-əziyyət etmişdilər

Bəni-Abbasın Ələvilərin qanını necə axıtdığını, onların əmlakını necə qəsb etdiyini, yurd-yuvalarından necə didərgin saldığını, bir sözlə, daima onları müxtəlif növ əzab-əziyyətlərə məruz qoyduğunu çox yaxşı bilirik. Məmun üçün isə bu çirkin ləkə kifayət idi ki, o, nübüvvət ağacının bütün qol-budaqlarını qırıb bir neçə İmamın kökünü kəsmiş .Harunun oğludur

Ərəblərin Məmuna və yaratdığı sistemə münasibəti .٢

Ərəblər də Məmunun hakimiyyətinə boyun əymirdilər. Bu da onunla əlaqədar idi ki, öncə qeyd etdiyimiz kimi onun anası, tərbiyəçisi və qəyyumunun hamısı qeyri-ərəb olmuşdur. Ərəblər isə əsassız təəssübkeşlikləri nəticəsində digər millətləri (Quran və Peyğəmbər (səlləllahu əleyhi və alih) buyurduğunun əksinə olaraq) öz nökərləri bilir, təbii ki, Məmunun bu cür olması da, ərəblərin bu təəssübkeşliyinə uyğun gəlmirdi. Xüsusən də, iranlılar gözəl istedadları nəticəsində elmi və siyasi məqamları ələ keçirərək meydanı məğrur ərəblərə çox dar etmişdilər. Belə olduğu halda isə məlumdur ki, ərəblər iranlılara və eləcə də, onlarla əlaqə saxlayan hər hansı bir şəxsə .düşmən kəsiləcəklər. Buna görə də, ərəblər Məmuna qarşı nifrət bəsləyirdilər

Əmini öldürmək və arzuların boşa çıxması .٣

Əmini öldürmək zahirdə Məmun üçün nizami bir qələbə sayılsa da, bu ölüm onun plan və məqsədinin əleyhinə yönəlmiş mənfi reaksiyalardan kənar olmamışdır. Məmunun özünü xatircəm etmək üçün istifadə etdiyi metodlar xüsusilə, bu reaksiyalara məruz qaldı. O Əmini öldürmək əmrini Tahirə tapşırır, Əminin kəsilmiş başını onun hüzuruna gətirən şəxsə isə (şükr səcdəsi yerinə yetirdikdən sonra) bir milyon dirhəm pul bağışlayır. Sonra da əmr verir ki, qardaşının kəsilmiş başını bir çubuğa keçirib sarayın qarşısından assınlar, qoy məvacibini almağa gələn hər bir şəxs əvvəl onun başına lənət göndərib sonra pulunu alsın. Məmun bunlarla da, kifayətlənməyib əmr edir ki, Əminin kəsilmiş başını Xorasanda gəzdirsinlər. Sonra onu İbrahim ibn Mehdinin yanına ?göndərərək onu danlayır ki, nəyə görə Əmin üçün əzadarlıq edirsən

Bu hadisələrdən sonra Abbasilərdən, ərəblərdən və hətta digər camaatdan nə gözləmək olardı? Onların Məmuna münasibəti necə ola bilərdi? Ən azı bunu deyə bilərik ki, Məmun qardaşını öldürüb bu cür nifrətli hərəkətlər etməklə öz şöhrətini ləkələyir, camaatın etimadından uzaqlaşaraq onların (istər ərəb, istərsə də qeyri-ərəb) nifrətini qazanırdı.

Çıxılmaz bir vəziyyət

Deyilənlərdən əlavə Məmunu hakimiyyətə gətirib çıxaran xorasanlılar da indi ondan üz döndərmiş, bu isə onun üçün böyük bir təhlükə yaratmışdı. Vəziyyətin belə olduğunu görən Ələvilər Məmunla qardaşı arasında gedən mübarizəni fürsət bilib öz fəaliyyətlərini daha da genişləndirməyə, sıralarının sayını artırmağa başlayırlar. İndi Ələvilərin aşağıda qeyd etdiyimiz müxtəlif yerlərdə qaldırdığı qiyamları nəzərə almaqla Məmunun düşdüyü çıxılmaz mövqeyi təsəvvür edə bilərsiniz.

Ələvilərin qiyamları

Bir vaxtlar Məmunun tərəfdarları sırasında olmuş Əbus-Səraya Kufədə qiyam qaldırır. Onun ordusu qarşılaşdığı hər hansı bir ordunu məğlub edir və hər hansı şəhərə çatırdısa, oranı ələ keçirirdi. Deyilənə görə, Əbus-Sərayanın qiyam qaldırdığı gündən edam olunduğu günə qədərki on ay müddətində xəlifənin iki yüz min əsgəri öldürülmüşdür.

Osmanın tərəfdarlarının mərkəzi olan Bəsrə şəhərində də, Ələvilər himayə olunur, nəticədə Zeydün-nar qiyam qaldırır.

Məkkə və Hicaz ətrafında Dibac ləqəbi ilə məşhur olub Əmirəl-möminin adlandırılan Məhəmməd ibn Cəfər qiyam qaldırır.

Yəməndə İbrahim ibn Musa ibn Cəfər xəlifəyə qarşı qiyam qaldırır.

Mədinədə Məhəmməd ibn Süleyman ibn Davud ibn Həsən qiyam qaldırır.

Əhalisinin əksəriyyəti əsasən Osmanın tərəfdarları olan Vasitdə Cəfər ibn Zeyd ibn Əli və Hüseyn ibn İbrahim ibn Həsən ibn Əli qiyam qaldırırlar. Mədinədə də, Məhəmməd .ibn İsmail ibn Məhəmməd qiyam edir

Bir sözlə, elə bir yer qalmamışdı ki, orada Ələvilərdən biri ya öz istəyi ilə, ya da camaatın tələbi əsasında Abbasilərə qarşı qiyam qaldırmasın. İş o yerə çatmışdı ki, Bəni-Üməyyə və Bəni-Mərvan tərəfdarları kimi tanınmış Beynün-nəhreyn və Şam əhalisi də, Əbus-Sərayanın həmkar və silahdaşı olan Məhəmməd ibn Məhəmməd Ələvinin tabeçiliyinə keçərək Əbus-Sərayaya məktub yazıb bildirir ki, sənin əmrini (almaq üçün qasidinin yolunu gözləyirik.(١

Çoxcəhətli çıxış yolu

Məmun başa düşmüşdü ki, bu çətinliklərdən çıxmaq üçün aşağıdakı təbdirləri həyata :keçirməlidir

;Ələvilərin qaldırdığı qiyamları yatırtmaq–(١

Abbasilər hökumətini şəri hökumət kimi tanımaları barədə Ələvilərdən etiraf–(٢ ;almaq

;Ələvilərin camaat arasındakı hörmətini aradan aparmaq–(٣

;Ərəblərin xəlifəyə etimadını doğrultmaq–(۴

Öz hökumətinin Xorasan əhalisi və eləcə də, bütün iranlılar tərəfindən qanuni–(۵ ;hökumət kimi qəbul olunması

;Abbasiləri və onların tərəfdarlarını razı salmaq–(۶

;Camaatın Məmuna olan etimadını gücləndirmək–(٧

Çünki Məmun qardaşını öldürməsi nəticəsində camaatın özünə olan etimadını .azaltmışdı

.Ən əsası isə onu çox hörmətli bir şəxs tərəfindən gözləyən təhlükədən uzaq olmaq–(٨

Bəli, Məmun İmam Riza əleyhissəlamdan həddən artıq qorxu hissi keçirir və özünü o .Həzrətin təhlükəsindən amanda saxlamaq istəyirdi

---

.İmam Riza əleyhissəlamın siyasi həyatı, səh.۹۷-۱۲۳ ۱ -۱

Beləliklə də, İmam Riza əleyhissəlamı vəliəhd seçib onu hakimiyyətdə şərik etməklə bütün bu məqsədlər təmin olunurdu. Çünki (Ələvilərin başında duran) İmam Riza əleyhissəlamı hakimiyyətə şərik qoşmaqla bütün Ələvilər silahlarını yerə qoyacaq, şüarlarına son qoyaraq qaldırdıqları qiyamlar nəticəsində camaat arasında qazandıqları hörməti itirməli olacaqdılar. Digər tərəfdən də, Məmun Əhli-beyt (əleyhimussəlam) tərəfdarı olan xorasanlıların yanında hörmət qazanacaq və qardaşını öldürməsini belə əlaqələndirəcək ki, guya hakimiyyəti onun əsl sahibinə (yəni, İmam Riza əleyhissəlama) qaytarmaq üçün qardaşını öldürmüşdür. Bunların hamısından əsası isə bu idi ki, İmam Riza əleyhissəlamı Mərv şəhərinə gətizdirib onun işlərini nəzarət altına almaqla onun təhlükəsindən amanda qalmaq təmin olunurdu. Qalırdı təkcə ərəblərlə Abbasilər ki, onlara da Məmun iranlılar və Ələvilərin köməyi ilə .müqavimət göstərə bilərdi

Şübhələr və cavablar

Əldə olan fakt və sübutlar Məmunun İmam Riza əleyhissəlamın vəliəhd seçilməsi məsələsinə olan sədaqətini şübhə altına salır. Əgər Məmun doğrudan da, İmam Riza :əleyhissəlamı vəliəhd seçirdisə bəs onda

Nə üçün Məmun İmam Riza (əleyhissəlam) Mədinədə olarkən bu işi həyata keçirmir (۱ və onu məmurlar vasitəsilə Mərvə gətizdirir? Halbuki, o, Mərvdə ola-ola İmam əleyhissəlamın adından xütbə oxuyub, özü o Həzrətin nümayəndəsi kimi İranı idarə edə bilər və İmam (əleyhissəlam) da özü nübüvvət mərkəzində qala-qala .Peyğəmbərin (səlləllahu əleyhi və alih) xəlifəlik məqamına nail olardı

Nəyə görə İmam əleyhissəlamı Qum yolu ilə deyil, məhz çətin, isti və yorucu olan (۲ Bəsrə, Əhvaz və Fars şəhərlərindən, böyük Lut səhrasından Xorasan və Mərvə gələn yolla

gətirilməsini əmr edir?(۱) Halbuki, Kufə və Qumda İmam Riza (əleyhissəlam) daha yaxşı qarşılanar və Məmunun zahiri məqsədi üçün daha geniş zəmin yaranardı.

۳) Nəyə görə İmam əleyhissəlama xəlifəlik təklifini etdiyi ilk müzakirələrdə İmam Riza əleyhissəlamdan sonra İmam Məhəmməd Təqi əleyhissəlamı yox, məhz özünü vəliəhd təyin edir? Heç olmasa bu məsələni (İmam Riza əleyhissəlamdan sonra vəliəhd təyin edilməsi məsələsini) İmam Riza əleyhissəlamın ixtiyarına buraxaydı.

۴) İmam əleyhissəlamın vəliəhd olması (özü də bu şərtlə ki, o Həzrətin hökumət işlərinə heç bir qarışacağı olmayacaq) İslam ümmətini həqiqətə nə qədər yaxınlaşdıra bilərdi? Bunu da nəzərə almaq lazımdır ki, İmam (əleyhissəlam) Məmundan təxminən iyirmi yaş böyük olmuş və təbii ki, adi hesablamalara əsasən, o Həzrət Məmundan tez vəfat edəcək, nəticədə isə hakimiyyət heç vaxt Ələvilərə çatmayacaqdı.

۵) Əgər Məmun sidq ürəkdən hərəkət edirdisə, bəs onda nəyə görə İmam (əleyhissəlam) vəliəhdliyi qəbul etmək istəmədikdə, onu təhdid edərək güclə vəliəhdliyi qəbul etdirir?

۶) Nəyə görə İmam Riza (əleyhissəlam) (hər hansı səbəb üzündən) şəhid olduqda, Məmun eynilə İmam Riza əleyhissəlama qarşı göstərdiyi münasibəti İmam Cavad əleyhissəlama da göstərdiyi halda, onu vəliəhd təyin etmir?

۷) Nə üçün Məmun böyük Fitr namazında İmam Riza əleyhissəlamı yoldan qaytarıb camaatın axınının o Həzrətə qoşulmasının qarşısını alır?

۸) Nə üçün Məmun özü Mərvdən Bağdada gedərkən İmam Riza əleyhissəlamı Mərvdə saxlamayıb özü ilə aparır? Əgər o Həzrət həqiqətən də, vəliəhddirsə, Mərvdə qalıb ölkənin bu hissəsini idarə etməyinin nə eybi var idi?

Bunlar bir sıra suallardır ki, ilk baxışda ola bilər sadə görünsün, ancaq bir az diqqət yetirdikdə, məlum olur ki,

---

۱- [۲۵] Üyuni əxbarir-Riza, c. ۲, səh, ۱۹۴.

Məmun bu işdə heç də sidq ürəkdən addım atmayıb, əksinə, onu bu addımı atmağa (məcbur edən başqa səbəblər olmuşdur.(١)

İmam Riza əleyhissəlamın vəliəhdliyi qəbul etməsinin səbəbləri

İmam Riza (əleyhissəlam) o vaxt vəliəhdliyi qəbul etdi ki, gördü əgər vəliəhdliyi qəbul etməsə, nə təkcə öz canı, həm də bütün Ələvilərin və dostlarının canı təhlükə altına düşəcək. İmam Riza (əleyhissəlam) həm öz canını, həm də şiə dostlarının canını təhlükədən qorumalı idi. Çünki İslam ümməti onların vücuduna və məsləhətlərinə böyük ehtiyac duyurdu. Onlar camaatın çətinlik və şübhələrlə qarşılaşdığı zaman, yol .göstərən, rəhbər və başçı olmaq üçün mütləq sağ qalmalı idilər

Bəli, camaatın İmam əleyhissəlama, onun yetirmələrinə böyük ehtiyacı var idi. Çünki o dövrdə biganə əqidə və mədəniyyətlər hər tərəfə yayılaraq fəlsəfi bəhslər və Allahı tanımanın əsaslarına dair şübhələr adı altında hamını küfrə tərəf sürükləyirdi. Buna görə də, İmam (əleyhissəlam) mütləq sağ qalıb ümməti küfr girdabından çıxartmaqla camaata nicat vermək vəzifəsini yerinə yetirməli idi. Tarixdə görürük ki, İmam Riza (əleyhissəlam) (vəliəhd olduqdan sonra ömrünün qısa olmasına baxmayaraq) əməli şəkildə bu vəzifəni layiqincəsinə yerinə yetirmişdir. Əgər İmam Riza (əleyhissəlam) vəliəhdliyi birdəfəlik və qəti şəkildə qəbul etməyib həm özünü, həm də dostlarını təhlükəyə salsaydı, bu fədakarlığını İmam Hüseyn əleyhissəlamın həyat bəxş edən şəhadəti kimi ümmətin müşkülünü həll edəcəyi, məlum deyildi. Bundan da əlavə, vəliəhdlik məqamına nail olmaq Abbasilər tərəfindən bir razılıq kimi hesab olunub .Ələvilərin də, hökumətdə şərik olmasını sübut edirdi

---

.İmam Riza əleyhissəlamın həyatı, səh.١٣٨-١٤١ [٢۶]-١

İmam Riza əleyhissəlamın vəliəhdliyi qəbul etməsinin səbəblərindən biri də bu idi ki, qoy camaat Peyğəmbər (səlləllahu əleyhi və alih) ailəsinin də siyasi səhnədə hazır olduğunu görüb heç də onların səhnədən kənarda olduqlarını zənn etməsin və belə fikirləşməsinlər ki, onlar ancaq elm adamları olub əməldə millətin işinə heç bir qarışacaqları yoxdur. Bəlkə İmam Riza əleyhissəlamın İbn Ərəfənin sualına verdiyi cavabdan məqsədi də, elə bu olmuşdur. O, İmam Riza əleyhissəlamdan soruşmuşdu ki, ey Peyğəmbər (səlləllahu əleyhi və alih) övladı, hansı səbəbə görə vəliəhdliyi qəbul etdin? İmam onun cavabında buyurur ki, babam Əli əleyhissəlamı şuraya daxil olmağa (məcbur etmiş səbəbə görə vəliəhdliyi qəbul etdim.(١)

Bunların hamısından əsası isə odur ki, İmam Riza (əleyhissəlam) vəliəhd olduğu müddət ərzində Məmunun əsl simasını camaata tanıtdıraraq onun gördüyü işlərindəki .məqsədini ifşa etməklə camaatın fikrindəki bütün şəkk-şübhələri aradan qaldırırdı

?İmam Riza (əleyhissəlam) həqiqətən də, vəliəhd olmaq istəyirdimi

Dediklərimiz heç vaxt vəliəhdliyi qəbul etmək məsələsində İmam əleyhissəlamın batini istəyinə sübut ola bilməz. Əksinə, sonrakı hadisələr sübut etdiyi kimi İmam bilirdi ki, heç vaxt Məmun və ətrafındakıların hiylələrindən uzaq olmayıb məqamdan da əlavə, canı onların təhlükəsindən salamat qalmayacaq. İmam (əleyhissəlam) çox yaxşı bilirdi ki, Məmun nəyin bahasına olursa-olsun, onu aradan götürmək (istər cismi, istərsə də mənəvi cəhətdən) istəyir. Lap fərz edək ki, Məmunun heç bir pis fikri olmamışdır, ancaq dediyimiz kimi İmam əleyhissəlamın yaşını nəzərə aldıqda, o Həzrətin .Məmunun ölümündən sonra sağ qalacağına ümid yox idi

---

١- [٢٧] Biharül-ənvar, c.۴٩, səh.١۴٠; Mənaqibi-Ali-Əbutalib, c.۴, səh.٣۶۴.

Deməli, bunların heç biri İmam əleyhissəlamın vəliəhdliyi qəbul etməsinə kifayət etmir. Bunları nəzərə almadıqda və fərz etdikdə ki, İmam əleyhissəlamın Məmundan sonra sağ qalmaq ümidi də olub, ancaq onun hakimiyyəti ilə razılaşmayan nüfuzlu şəxslərlə mütləq üzləşməli olacaqdı. Həmçinin, hökuməti idarəetmə tərzində Allahın qayda-qanunlarını icra etməsi eynilə cəddi Peyğəmbər (səlləllahu əleyhi və alih) və Əli əleyhissəlamın hökumət idarəetmə tərzi kimi olan İmam Riza (əleyhissəlam) .Abbasilərin, onların dostlarının və dünya əhlinin narazılığı ilə üzləşəcəkdi

Yalnız mənfi mövqe tutmaq düzgün idi

Bütün dediklərimizi nəzərə aldıqda məlum olur ki, İmam Riza əleyhissəlamın bu cür təhlükəli yolla hökumətə gəlməyi qəbul etməyəcəyi təbii idi. Çünki hakimiyyətə gəldiyi təqdirdə nə təkcə öz məqsədlərinə nail olmayacaq, hətta Ələvilərin, eləcə də, onların dostlarının arzu və istəkləri ilə birlikdə məhv olacağına zəmin də yaradacaqdı. Deməli, .bu işə müsbət cavab verməK məntiqsiz bir hərəkət olardı

İmam Riza əleyhissəlamın Məmunun hiylələri qarşısındakı mənfi mövqeyi

İşarə

İmam Riza əleyhissəlamın özünün vəliəhdliyi qəbul etməkdə heç bir ixtiyarı olmadığından və bu məqamı öz müqəddəs məqsədlərinə çatmaq üçün vasitə qərar verə bilməyəcəyindən, digər tərəfdən də, o Həzrətin sakit otura bilməyib hökumət işçiləri ilə ayaqlaşa bilməyəcəyindən elə bir iş görməliydi ki, Məmunun hiylələrini dəf edib irəli gedə bilsin.(۱) İmam Riza (əleyhissəlam) Məmunun bu hiylələrinə qarşı müxtəlif mövqelər tutur ki, Məmun onları fikrinə belə gətirməmişdi. İndi isə İmam .əleyhissəlamın tutduğu bu mövqeləri araşdıraq

---

.İmam Riza əleyhissəlamın siyasi həyatı, səh.۱۶۲-۱۶۵ [۲۸] -۱

Birinci mövqe

İmam Riza (əleyhissəlam) Mədinədə olduğu müddətdə Məmunun təklifini qəbul etmir və o qədər inadkarlıq edir ki, Məmunun ondan əl çəkməməsini camaata çatdırır. Hətta bəzi tarixçilər qeyd etmişlər ki, o Həzrətin Mədinədən Mərvə gəlməsi ixtiyari yox, məcburi şəkildə olmuşdur. Belə bir inadkar mövqe seçməkdən məqsəd bu olmuşdur ki, qoy camaat bilsin ki, İmam (əleyhissəlam) Məmunun hiylələrinə aldanmaz və onun hiylə və kələklərini çox yaxşı başa düşür. Bu yolla İmam Riza (əleyhissəlam) camaatda .o hadisəyə qarşı şübhə yarada bilir

İkinci mövqe

Məmunun İmam Riza əleyhissəlamdan ailəsini də özü ilə gətirməsini istəməsinə baxmayaraq, o Həzrət ailəsindən heç kimi, hətta oğlu İmam Cavad əleyhissəlamı da özü ilə aparmır. Halbuki, bu səfər qısa səfər deyildi. Əksinə, uzun və məsuliyyətli bir səfər olub Məmunun dediyinə görə guya o Həzrət İslam ümmətinin rəhbərliyini öz .öhdəsinə götürməli idi

Üçüncü mövqe

İmam Riza əleyhissəlamın karvanı Nişabur şəhərində dayanarkən o Həzrət on minlərlə, bəlkə də, yüz minlərlə adamın hüzurunda öz məhbub simasını büruzə verərək aşağıdakı hədisi buyurmuşdur: "Allah-taala buyurmuşdur ki, "La ilahə illəllah" cümləsi mənim istehkamımdır,(١) kim mənim istehkamıma daxil olarsa, mənim əzabımdan amanda qalar." Həmin gün iyirmi min nəfər bu hədisi İmam əleyhissəlamdan eşitcək yazmışdır. Maraqlı burasıdır ki, İmam (əleyhissəlam) o gün o cür şəraitdə heç də dinin fəri məsələlərindən və camaatın həyatından söhbət etməmiş, oruc, namaz və bu kimi şeylərdən

---

.Möhkəm qalamdır [٢٩] -١

danışmağı lazım bilməmiş, camaatı dünyada təqvalı olmağa və bu kimi işlərə dəvət etməmiş və siyasi bir səfər məqsədilə Mərvə getməsinə baxmayaraq, heç də siyasi və ya öz şəxsi məsələləri barədə söhbət etməmişdir. Bunların hamısının əvəzinə isə camaatın əsl həqiqi rəhbəri olduğu üçün onların diqqətini həyatlarında hər bir an, həm indi, həm də gələcəkdə lazım olan bir məsələyə yönəldir. Bəli, ancaq "tövhid" məsələsini ortaya atır. Çünki tövhid hər hansı bir fəzilətli həyatın əsasıdır ki, millətlər onun vasitəsilə hər cür bədbəxtçilikdən, əzab-əziyyətdən azad ola bilərlər. Əgər insan öz həyatı boyu tövhiddən uzaq düşərsə, deməli, bütün olan-qalanını itirmişdir! Yeri gəlmişkən deyək ki, o Həzrət buyurduğu kəlamla bildirmək istəyirdi ki, o dövrün qollu-budaqlı İslam cəmiyyəti tövhidin həqiqətindən, onun əsl mənasından uzaqdır.

İmamət məsələsi ilə tövhidin əlaqəsi

İmam Riza (əleyhissəlam) tövhid hədisini buyurduqdan sonra yoluna davam edir. Lakin onu istəyən minlərlə şəxsin gözü hələ də, onun ardınca idi. Camaat öz fikrində, yaxud da tövhid hədisi barədə düşünərkən, birdən İmam əleyhissəlamın dəvəsi dayanır və o Həzrət başını kəcavədən çıxararaq tarixin yaddaşına daha bir əbədi cümlə yazır. O Həzrət uca səslə buyurur: "Tövhid kəlməsinin (La ilahə illəllahın) şərtləri də var ki, o şərtlərdən biri də mənəm." Bu cümlə ilə İmam (əleyhissəlam) daha bir əsas məsələni ortaya atır. Bu məsələ tövhid ağacının əsas budaqlarından biri olan "İmamət" məsələsidir.

Bəli, əgər millət fəzilətli həyat sürmək fikrindədirsə, onlar üçün ədalətli və hikmətli bir rəhbər məsələsini həll etmədən hər hansı bir işə nail olmaq qeyri-mümkündür. Əgər camaat İmamətə tərəf üz tutmasa, dünya yalnız Allaha məxsus olan qanunvericilik haqqını öz haqqı hesab edən zalım və ədalətsiz hakimlərin mübarizə meydanına çevriləcək, onlar da, öz

növbələrində Allahın hökmündən kənar hökm verməklə camaatı bədbəxtlik və azğınçılığa tərəf sürükləyəcəklər. Tövhidlə İmamət məsələsinin əlaqəsini olduğu kimi başa düşsək, onda biləcəyik ki, İmam Riza əleyhissəlamın "Tövhid kəlməsinin şərtlərindən biri də mənəm" buyurduğu ifadə heç də, o Həzrətin şəxsi mənafeyi ilə əlaqədar olmayıb, əksinə, İmam (əleyhissəlam) bu ifadə ilə əsaslı və ümumi bir mövzuya toxunmaq istəmişdir. Buna görə də, o Həzrət qeyd olunmuş hədisi buyurmazdan qabaq onun sənədini də qeyd edərək bizlərə başa salmışdır ki, bu hədis ata-babaları tərəfindən deyilib Peyğəmbərə (səlləllahu əleyhi və alih) qədər gedib çıxan Allah kəlamıdır. İmamlar arasında bu cür hədis söyləməyin sabiqəsi həddən artıq azdır. Bu cür hədislər burada olduğu kimi çox nadir hallarda söylənilir. Burada da, İmam Riza (əleyhissəlam) ümmətin rəhbərlik məsələsini Allah və uca bir məqamla əlaqələndirmək və eləcə də, məsum İmamət tarixçəsinin şəcərənaməsini camaata çatdırmaq istədiyi üçün bü cür hədisdən istifadə etmişdir. İmam Riza (əleyhissəlam) bu həqiqəti camaata anlatmaq üçün Nişabur şəhərində ələ düşmüş fürsətdən lazımınca istifadə edib Allahın əmrinə əsasən, özünü Allahın tövhid qalasının gözətçisi elan edir. Buna əsasən, o Həzrət camaatı bu cür xəbərdar etməsi vasitəsilə Məmunun ən əsas məqsədini puça çevirir. Çünki Məmun o Həzrəti Mərvə gətizdirməklə özünün və bütün Bəni-Abbasın hakimiyyətinin şəri və İslami bir hakimiyyət olduğunu qələmə vermək .istəyirdi

Dördüncü mövqe

İmam Riza əleyhissəlamın Mərv şəhərinə gəlməsindən bir neçə ay keçsə də, o Həzrət Məmuna qarşı mənfi mövqedə durmasına davam edirdi. Məmun öz hiylələri ilə o Həzrətin canının qəsdinə durmayana qədər İmam Riza (əleyhissəlam) nə xəlifəliyi, nə də vəliəhdliyi qəbul etmirdi. İmam Riza (əleyhissəlam) belə bir mövqe seçməklə elə zəmin yaratdı ki, Məmunu həqiqətlə üz-üzə saxladı. İmam (əleyhissəlam) ona

buyurdu: “İstəyirəm elə bir iş görəm ki, camaat deməsin Əli ibn Musa (İmam Riza (əleyhissəlam)) dünyaya bel bağlayıb, əksinə, bu, dünyadır ki, onun ardınca sürünür.” O Həzrət bu ifadə ilə Məmunun hiyləsinin heç də müvəffəqiyyətlə başa çatmamasını və gələcəkdə də, bu cür hiylələrdən əl çəkməsini ona anlatdı. Bunun nəticəsində də, Məmunu öz arxayınlığında və görmək istədiyi hər hansı bir işdə tərəddüdə salır. .Üstəlik hələ camaatda da Məmuna və hərəkətlərinə qarşı şübhə yaradır

Beşinci mövqe

İmam Riza (əleyhissəlam) bununla da, kifayətlənməyib ələ düşmüş hər bir fürsətdə Məmunun onu güclə və ölümə təhdid etməklə vəliəhd təyin etməsini camaata bildirir. Bundan əlavə, bəzi vaxtlar camaata onu da çatdırırdı ki, Məmun tezliklə hiyləyə əl atıb öz əhdini pozacaq. O Həzrət açıqcasına buyururdu ki, onun qatili, ona zəhər verən .məhz Məmun olacaq. Hətta bunu Məmunun öz yanında da buyurmuşdu

İmam Riza (əleyhissəlam) təkcə dildə deyil, həm də öz hərəkəti ilə vəliəhd olduğu bütün müddət ərzində bu işə razı olmadığını və güclə bu məqama seçilməsindən xəbər verirdi. Məlum məsələdir ki, bunların hamısı Məmunun o Həzrətin vəliəhd .seçilməsindən intizarda olduğu işlərin əksinə nəticə verəcəkdi

Altıncı mövqe

İmam Riza (əleyhissəlam) əlinə düşən kiçik fürsətdən belə istifadə edib camaata bildirirdi ki, Məmun onu vəliəhd təyin etməklə elə də böyük bir iş görməyib, sadəcə olaraq vaxtı ilə o Həzrətin əlindən qəsb edilib alınmış haqqı onun özünə qaytarması sahəsində bir addım atmışdır. Deməli, o Həzrət camaata daima Məmunun .hakimiyyətinin qeyri-şəri olduğunu çatdırırdı

Yeddinci mövqe

İmam Riza (əleyhissəlam) vəliəhdliyi qəbul etmək üçün Məmunun qarşısına aşağıdakı şərtləri qoyur: O, nə bir nəfəri bir vəzifəyə qoyur, nə birini vəzifəsindən kənarlaşdırır, nə yeni bir qanun çıxarır, nə də mövcud qanunlardan birini ləğv edirdi. O Həzrət .sadəcə olaraq kənardan dövlətin bir müşaviri kimi işlərə qarışacaqdı

Məmun bütün bu şərtləri qəbul edir. Deməli, gördüyünüz kimi İmam Riza (əleyhissəlam) Məmunun bəzi fikir və məqsədlərinin üstündən qırmızı xətt çəkir. Çünki :İmam əleyhissəlamın belə bir mövqedə durması aşağıdakı məsələlərə qəti sübutdur

;Məmunun hökumət sisteminin şəri və qanuni olmasına etiraf etməmək–(۱

Mövcud hökumət əsl bir hökumət kimi İmam əleyhissəlamın məqsədini əsla təmin–(۲ ;etmirdi

Məmun fikrindəki planların əksinə olaraq, bu şərtləri qəbul etdikdən sonra daha–(۳ ;İmam əleyhissəlamın adından istifadə edib istədiyi işləri görə bilməzdi

İmam (əleyhissəlam) hakim qüvvələrin fikrini icra etməyə heç vaxt razı ola–(۴ (bilməzdi.(۱

Abbasilər dövründə İslam cəmiyyətinin xüsusi mədəni şəraiti

İslamın Peyğəmbər (səlləllahu əleyhi və alih) dövründə Hicazdan kənara çıxa bilməməsinə baxmayaraq, bünövrəsi möhkəm olduğundan, o Həzrətin vəfatından sonra sürətlə yayılmağa başlayır. Belə ki, qısa bir müddət ərzində o dövrün bütün mədəni ölkələrini Hicazın şimal, şərq, qərb və cənubunda olan Roma, İran, Misir, Yəmən və Aşur mədəniyyəti kimi digər beş böyük mədəniyyəti öz nüfuzu altına alaraq onların mövhumat, fəsad və azğınlıqlarını kənara

---

.İmam Riza əleyhissəlamın siyasi həyatı, səh.۱۶۸–۱۸۳ [۳۰] –۱

atıb müsbət və faydalı nümunələrini İslam mədəniyyəti altına alaraq onları İlahi rəngə salıb daha da inkişaf etdirirdi. İslamın elmsevər təbiəti səbəb olur ki, dünyanın müxtəlif ölkələrinin əqidəvi-siyasi məsələlərinin inkişafı sayəsində həmin elmlər İslam cəmiyyətinə yol taparaq Yunanıstan, Misir, Hindistan, İran və Roma alimlərinin elmi .kitabları Quran dili olan ərəb dilinə tərcümə olunurdu

Öz elmlərini Qurandan mənimsəmiş İslam alimləri digər alimlərin kitablarını oxuyub onlara bəzi iradlar tutmaqla bir sıra ixtiralar əlavə edərək köhnəlmiş mədəniyyətə yeni – İslami rəng gətirirdilər. Başqa alimlərin yazdığı əsərlərin tərcüməsinə Əməvilərin hakimiyyəti dövründən (əlbəttə, Əməvilər özləri İslam və elmə qarşı biganə idilər) başlanılmış, Abbasilərin, xüsusən də, Harun və Məmunun hakimiyyətləri dövründə kulminasiya nöqtəsinə çatmışdır. (Bu hadisə İslam dövlətinin ən geniş əraziyə qədər irəlilədiyi bir dövrə təsadüf edir.) Əlbəttə, bu elmi inkişafın bünövrəsini heç də Əməvilər, yaxud Abbsilər qoymamış, sadəcə olaraq İslam təlimlərinin elm sahəsindəki təbliğinin bilavasitə nəticəsi və elm üçün heç bir həddi-hüdud təyin etməməsi olmuşdur. İslamın "Elm Çində belə olsa, onun ardınca gedin!", "Elmi nəyin bahasına olursa-olsun, hətta ürəyinizin qanı bahasına da olsa, öyrənin!" kimi təlimləri müsəlmanları elm ardınca getməyə vadar edirdi. Tarixdə qeyd edilmişdir ki, bir gün Məmun görkəmli yunan filosofu Aristoteli yuxuda görüb ondan bəzi məsələlər barədə soruşur. Yuxudan ayıldıqdan sonra onun kitablarını tərcümə etmək fikrinə düşür. Roma imperatoruna bir məktub yazaraq bu imperiya ərazisindəki qədim elmləri ehtiva edən kitablar məcmuəsini onun üçün göndərməsini istəyir. Roma imperatoru çox götür-qoy etdikdən sonra bu təklifi qəbul edir. Məmun bu mühüm vəzifəni yerinə yetirməyi Həccac ibn Mətər ibn Bətriq və (Bağdadın möhtəşəm kitabxanası) "Beytül-hikmət"in rəisi Səlmaya tapşırır. Onlar Roma imperiyasına gedib orada bəyəndikləri kitabları Məmunun

(hüzuruna göndərir və Məmun da onları tərcümə etdirməyə başlayır.(۱)

Məlum məsələdir ki, Məmun kimi köhnə siyasətbazların yuxusu adi yuxu olmayıb adətən siyasi mövqe kəsb edir. Onlar yuxularında elə şeylər görürlər ki, yuxuda gördükləri onların hökumət dayaqlarını möhkəmlədir. Ümumiyyətlə, Məmunun bu :hərəkəti siyasi təhlil baxımından aşağıdakı ehtimalları doğurur

Məmun özünü elm, bilik tərəfdarı olan bir müsəlman kimi qələmə vermək üçün–(۱ .hansısa üstünlük qazansın deyə, bu hərəkətə əl atır

Məmun istəyirdi ki, bu işlə ictimai problemlər və siyasi vəziyyət qarşısında bir növ–(۲ .məşğuliyyət yaratsın

Onun bu işdən məqsədi İslam cəmiyyətinin ziyalılarını özünə tərəf cəlb etmək,–(۳ .bunun da nəticəsi olaraq hakimiyyət dayaqlarını möhkəmlətmək idi

O, bu hərəkəti ilə elm meydanında ad çıxarmış Əhli-beyt məktəbi qarşısında bir–(۴ məktəb açaraq birincinin tərəfdarlarını azaltmaq və o məktəbin nüfuzunu aşağı .salmaq istəyirdi

O, bu hərəkəti ilə bildirmək istəyirdi ki, Abbasilərin xilafəti İran, Roma və Misir kimi–(۵ .imperiyalara da hakim olmağa layiqdir

Bu beş ehtimalın biri heç də digərini inkar etmir və ola bilsin ki, bunların hamısı Məmunun fikrində olmuşdur. Bu ehtimalların hansı doğru olursa-olsun, bir məsələdə şəkk yoxdur ki, Məmun yunan alimlərinin kitablarını tərcümə etdirmək üçün çox çalışmış, bu yolda həddən artıq pul xərcləmişdir. Hətta deyirlər ki, bəzi vaxtlar bir kitab üçün həmin kitabın ağırlığı qədər qızıl verərmiş. Kitabların tərcüməsinə o qədər diqqət yetirərmiş ki, onun adına tərcümə olunmuş kitabın üstünə bir əlamət qoyub camaatı həmin kitabı oxumağa, o elmi öyrənməyə həvəsləndirərdi. Hikmət sahibləri

---

.Əl-Fihrist, səh.۳۵۳ [۳۱] -۱

ilə oturub-durduğundan razı qalırdı.(١) Beləliklə, başqa xalqların meydana çıxardığı elmlər də, İslami elmlərlə yanaşı günün əsas tələblərindən birinə çevrilir. Bu sahədə həddən artıq diqqətli olan ölkə əyan-əşrafı da Məmunun yolunu davam etdirir, elm, fəlsəfə və məntiq əhlinə ehtiramla yanaşırdılar. Bunun nəticəsi olaraq İraq, Şam və İrandan Bağdada çoxlu sayda tərcüməçilər axışır. Görkəmli məsihi tarixçisi Corci Zeydan bu barədə yazır: "Harun ər-Rəşidin (hakimiyyət illəri ١٧٠-١٩٣ h.q) hakimiyyətə gəldiyi dövrdə artıq camaatın fikir səviyyəsi Hindistan, İran, Suriya alim və filosoflarının Bağdada get-gəl etməsi nəticəsində inkişaf etmiş, qədim alimlərin elm və kitablarına maraq artmışdı. Ərəb dilini öyrənib müsəlmanlarla əlaqədə olan qeyri-müsəlman alimlər müsəlmanları bu elmləri öyrənməyə həvəsləndirirdilər. Müsəlmanlar isə yenə də əvvəldə olduğu kimi biganə elmlər sahəsində təbabətdən başqasına yaxın düşməkdən çəkinirdilər. Çünki onlar elə başa düşürdülər ki, təbabətdən başqa digər biganə (əlbəttə biganə demək mümkünsə) elmlər İslama ziddir. Buna baxmayaraq, filosofların xəlifələrin yanına çox get-gəl etmələri nəticəsində və onların əksəriyyətinin məntiq və fəlsəfəni xoşladıqlarına görə istər-istəməz xəlifələr də, məntiqi və fəlsəfi məsələləri dinləməyə maraq göstərirdilər. Yavaş-yavaş xəlifələrlə ünsiyyət yaranır. İş o yerə çatır ki, xəlifələr hər hansı bir ölkə və ya şəhəri fəth etdikdə daha (əvvəl olduğu kimi) oradakı kitabları od vurub yandırmır, əksinə kitabların Bağdada gətirilib ərəb dilinə tərcümə edilməsini əmr edirdilər. Necə ki, Harun ər-Rəşid Roma imperiyasının Ankara, Ənvəriyyə və digər şəhərlərini tutduqda oradan çoxlu sayda kitab ələ keçirərək onları Bağdada gətizdirmiş və öz şəxsi həkimi olan Yuhənna ibn Masviyəyə onları ərəb dilinə tərcümə etməyi əmr etmişdir. Lakin bu kitablar yunan təbabətinə aid olduğundan onlarda fəlsəfəyə aid

---

١- [٣٢] İslam mədəniyyətinin tarixi (Corci Zeydan), c.٣, səh.٢١۶.

bir şey yox idi. Harunun hakimiyyəti dövründə ilk dəfə olaraq “Uqlidis” kitabı Həccac ibn Mətərin vasitəsilə ərəb dilinə tərcümə olunaraq “Haruniyyə”, ikinci dəfə isə Məmunun hakimiyyəti dövründə yenə də ərəb dilinə tərcümə olunaraq “Məmuniyyə” adlandırılmışdır. Harunun hakimiyyəti dövründə Yəhya ibn Xalid Bərməki “Micəsti” .kitabını ərəb dilinə tərcümə etmiş, bəziləri isə onun tərcüməsinə təfsirlər yazmışlar

Həmin təfsirçilərin yazdığı təfsirlər yaxşı olmadığı üçün Harun o kitabın tərcüməsini yenidən təfsir etməyi Əbu Həssan və Beytül-hikmət kitabxanasının rəisi Səlmaya .tapşırır. Onlar da öz növbələrində bu kitabı çox diqqətlə təfsir etmişlər

Məmun, fəlsəfə və məntiq

Fəlsəfəyə dair kitablar məhz Məmunun hakimiyyəti dövründə tərcümə edilir. Bunun da səbəbi Məmunun özünün fəlsəfəyə olan əlaqəsi olmuşdur. İslamın lap ilkin çağlarından müsəlmanlar öz rəy və fikirlərini bildirməkdə azad olmuşlar. Onlardan hər hansı birisi siyasi və bu kimi işlərdə öz fikrini bildirmək istədikdə, çəkinmədən fikrini xəlifəyə açıqlamış və xəlifənin məqamı onu öz fikrini bildirməkdən çəkindirməmişdir. Bu dəstə dini sahədə də, fikir azadlığına malik olmuşdur. Kim bir ayə və ya hədisin mənasını öz bildiyi kimi anlayıb onun başqalarının fikri ilə uyğun gəlmədiyini görürdüsə, çəkinmədən öz fikrini bildirir və başqaları ilə (müxaliflərlə) mübahisə etməyə başlayırdı. Müxtəlif firqə və məzhəblərin yaranmasına səbəb də, məhz bu fikir və əqidə azadlığı olmuşdur. Belə ki, Peyğəmbərin (səlləllahu əleyhi və alih) bütün səhabələri vəfat etdikdən sonra, yəni, demək olar ki, hicrətin ikinci əsrinin əvvəllərindən başlayaraq İslam aləmində müxtəlif firqə və məzhəblər yaranmağa başlayır. Bu firqələrdən biri də mötəzilə firqəsi olmuşdur. Mötəzilə firqəsi özünə çoxlu tərəfdar toplayan, əsası dinlə ağlın sintezindən ibarət olan bir firqə olmuşdur. Əgər bu məzhəbin əqidə və

fikirlərini diqqətlə mütaliə etsək, görərik ki, onun bəzi fikirləri bu günkü zamandakı bir .sıra ən yeni tənqidi-məzhəbi fikirlərlə uyğun gəlir

Məmun və mötəziləçilik

Mötəzilə məzhəbi hicrətin birinci əsrinin sonlarında yaranmışdır. Bu məzhəbin əsasını ədalət hökmləri və məntiq təşkil etdiyi üçün qısa bir zamanda özünə çoxlu tərəfdar toplaya bilir. Fiqh sahəsində isə Mənsur Abbasi (Dəvaniqi) qiyas (müqayisə) tərəfdarları ilə həmfikir olduğundan Əbu Hənifəni irəli çəkərək onun fikri ilə hərəkət edir. Mənsurun bu fikri (bu hərəkəti) özündən sonra da, bütün Abbasi xəlifələri arasında davam edir. Mötəzilə məzhəbinin bu fikirlə (qiyasla hərəkət etmək fikri ilə) çox yaxından bağlılığı vardı. Çünki Mötəzilə məzhəbinə mənsub olan şəxslər öz əqidələrini əqli dəlillərlə sübut etmək istədikləri üçün kimin məntiq və Aristotelin fikirlərindən xəbərdar olduğunu görürdülərsə, onun ardınca gedib öz əqidələrini təsdiqləmək və müxaliflərə qarşı (elmi) mübarizə aparmaq üçün ondan kömək diləyirdilər. Abbasi xəlifəsi Məhdinin hakimiyyəti dövründə Zənadiqə məzhəbinin tərəfdarları artdığından bu fikir (yəni hər şeydə məntiqə əsasalanmaq, mötəzilə .məzhəbi) daha geniş yayılır

Bərməkilər tayfası da, hər bir işi qiyas əsasında götürdükləri və elmə də çox maraq göstərdikləri üçün Məmundan qabaq elmi kitabları tərcümə etməyə başlayır. Bu tayfadan olanlar öz evlərində elmi müzakirələr təşkil edirdilər. Deyəsən Harun onların bu işindən narazı idi və ona görə də, onlar bu işi çox da üzə vurmurdular. Məmun hakimiyyətə gəlcək (۱۹۸-۲۱۸ h.q) vəziyyət tamamilə dəyişir. Çünki Məmun özü düşüncəli, istedadlı və qiyasa çox meylli bir şəxs idi. Ondan qabaq tərcümə olunmuş bir çox qədim kitabları oxuyub tədqiq etmiş, nəticədə qiyasa marağı daha da artmış, axırda da, mötəzilə məzhəbinə üz tutaraq bu məzhəbin başçılarını (Əbul Həzil Həllaf, İbrahim ibn Səyyar və başqalarını) özünə tərəf çəkib

əqaid elminin alimləri ilə elmi məclislər təşkil edirdi. O, axıra qədər bu məzhəbdə qalmış və onun davamçılarını himayə etmişdir. Məmunun bu himayəsi nəticəsində mötəzilə məzhəbinin o vaxta qədər (sünni alimlərindən çəkinib) deyə bilmədikləri sözlərə, o cümlədən Quranın məxluq olması artıq açıq-aşkar camaatın arasında yayılmağa başlayır. Məmun heç hakimiyyətə gəlməzdən qabaq da, bu məsələyə (Quranın məxluq olması iddiasına) inanmış, buna görə də, müsəlmanlar onun xəlifə olub bu fikri yaymasından qorxurdular. İş o yerə çatmışdı ki, Füzeyl ibn Əyaz aşkar şəkildə deyirdi: "Mən Məmunun şərrindən uzaq olmaq üçün Haruna Allahdan uzun ömür istəyirəm." Nəhayət, Məmun xəlifə olur və özünün mötəzilə məzhəbində olduğunu da aşkar edir. Sünni alimləri bunu görcək səs-küy salır, camaatın böyük əksəriyyəti də, mötəzilə məzhəbinin əksinə olduğu üçün onların bu ziddiyyəti Məmunu bir az çıxılmaz vəziyyətə salır. Öz məzhəbindən dönə bilməyən Məmun elmi müzakirə yolunu seçib hər iki tərəfin (mötəzilə və müxalif tərəflərin) iddialarını əql və məntiqlə müqayisə etmək üçün elmi məclislər təşkil edir, məntiqi bəhslərin tədqiq edilməsi üçün qısa bir zamanda yunanların məntiq və fəlsəfə kitablarının ərəb dilinə tərcümə edilməsini əmr edir. Məmun özü də bu kitabları oxuyur və bu yolla mötəzilə məzhəbinə olan əqidəsi daha da möhkəmlənirdi. Ancaq Məmunun bu səyləri camaatın fikrini mötəzilə məzhəbinə cəlb etməkdə bir o qədər də, təsir bağışlamır. Məmun bunu başa düşüb səylərinin bir fayda verməyəcəyindən ümidini kəsdikdə, təhdidə əl ataraq hakimiyyətinin son çağlarında mötəzilə məzhəbinin müxaliflərinə qarşı ciddi mübarizə aparır. Bir dəfə Bağdaddan kənarda olduğu zaman Bağdad valisi İshaq ibn İbrahimə əmr verir ki, bütün qazı və elm adamlarını yığıb imtahana çəksin. Quranın məxluq olmasını qəbul edənləri burax, bu fikrə qarşı mənfi mövqedə duranlara isə bu fikir təlim edilsin.

Dediklərimizdən belə nəzərə çarpır ki, Məmun məlumatının çoxluğu, əqidə azadlığı və qiyas əsasında hərəkət etməsi nəticəsində yunan elmlərinin ərəb dilinə tərcümə edilməsindən çəkinmir, mötəzilə məzhəbini təsdiq etməsi sahəsində ilk atdığı addım məntiq və fəlsəfə kitablarını tərcümə etdirməsi olur. Sonra Aristotelin bütün əsərlərinin (istər fəlsəfə sahəsində, istərsə də başqa sahələrdə) tərcüməsilə məşğul olur. Beləliklə, hicrətin üçüncü əsrinin əvvəllərində açıq şəkildə bu kitabların tərcüməsinə başlanılır. Mötəzilə məzhəbi su görmüş susuz şəxs kimi Aristotelin fəlsəfi əsərlərini görüb onları diqqətlə mütaliə etməyə başlayır və nəticədə müxaliflərinə qarşı mübarizə etmək üçün onu əlində möhkəm bir əsas kimi tutur.(١)

Xarici elmi kitabların tərcüməsi

Doktor İbrahim Həsən bu barədə belə yazır: “Əməvilərin hakimiyyəti dövründə xarici kitabların tərcüməsi ilə heç kim məşğul olmurdu. Xalid ibn Yezid ibn Müaviyə tibb və kimya kitablarını ərəb dilinə tərcümə etmiş ilk şəxs olmuşdur. O, Misirdə yaşayan yunanları çağırıb onlardan kimyanın praktikasına aid olan kitabların bir çoxunu ərəb dilinə tərcümə etmələrini istəyir. O, kimya vasitəsilə süni qızıl əldə etmək istəyirdi. Əbdülməlik Mərvanın hakimiyyəti dövründə isə dövlət idarələrində o vaxta qədər hakim olmuş fars və yunan dilləri ərəb dili ilə əvəz olunur, həmçinin, Misir və yunan dilində olan Misir divanı (şer və nəsr toplusu) ərəb dilinə çevrilir (tərcümə olunur).

Abbasilər sülaləsi hakimiyyətə gəldikdən sonra bu sülalə farsmeylli olduğundan xilafətin paytaxtında farslarla ərəblər bir-birilə qaynayıb-qatışır, xəlifələr yunan və İran elmlərini öyrənməyə rəğbət göstərirlər. Mənsur xarici kitabların tərcümə edilməsini əmr edir. Hüneyn ibn İshaq Sokrat və

١- [٣٣] İslam mədəniyyətinin tarixi (Corci Zeydan), c.٣, səh.٢١٢-٢١٥.

Calinusun kitablarından bəzilərini onun üçün ərəb dilinə tərcümə edir. İbn Müqəffə isə “Kəlilə və Dimnə”ni və “İqlidis” kitabını ərəb dilinə tərcümə edir. Bir çox alimlər kitabların fars dilinə tərcümə edilməsində də şöhrət qazanırlar. O cümlədən, Xandan Nobəxtiyan, Həsən ibn Səhl, (Məmunun vəziri) Əhməd ibn Yəhya Bəlazəri (“Fütuhul-buldan” əsərinin müəllifi) və Əmr ibn Fərxan da bu işdə ad çıxarırlar.

Harunun hakimiyyəti dövründə tərcümə işi başqa cür icra olunur. Roma imperiyasının bir sıra böyük şəhərlərindən onun əlinə bəzi kitablar düşür, o da əmr verir ki, yunanların kitablarından ələ düşənlərin hamısı tərcümə edilsin. Bərməkililərin tərcüməçiləri alqışlayıb onlara qiymətli hədiyyələr verməsi də, tərcümə işini bir qədər irəli aparır. Hətta Məmunun özü də tərcümə edirdi. O, əsasən yunan və İran kitablarının tərcüməsi ilə məşğul olur, fəlsəfə, həndəsə, musiqi və tibbə aid olan nadir kitabları gətirmək üçün bir neçə nəfəri Konstantinopola (indiki İstanbula) göndərir. İbn Nədim deyir: “Roma imperatoru ilə Məmun arasında məktublaşmalar olur, Məmun ondan istəyir ki, o, öz imperiyasında olan qədim elmlərə dair kitablardan xilafət ərazisinə göndərsin. İmperator əvvəl imtina etsə də, sonradan bu işlə razılaşır. Məmun Həccac ibn Mətər, İbn Bətriq və “Darul-hikmət” kitabxanasının rəisi Səlmadan ibarət nümayəndə heyətini bu kitablardan seçib bəyəndiklərini gətirmək üçün Roma imperiyasına göndərir. Onlar Konstantinopola gedib bəyəndikləri kitabları yığıb gətirirlər. Məmun onların ərəb dilinə tərcümə edilməsini əmr edir. Onlar da Məmunun əmrini yerinə yetirirlər. Qəsta ibn Luka yunan, Suriya və Mesopotamiya dillərindən edilən tərcümələrə, Yəhya ibn Harun isə fars dilindən olunan tərcümələrə nəzarət edirdi. Tərcüməçilərin alqış və həvəsləndirilməsi, camaatın xəlifələrə tərəf cəlb olunması və bunun da nəticəsində bir çox kitabların ərəb dilinə tərcümə edilməsi Məmuna xas olan bir iş deyildi. Kitabların çoxu varlı şəxslərin kömək və səyi nəticəsində ərəb

dilinə tərcümə olunurdu. O cümlədən münəccim (astronom) Şakirin oğulları olan Məhəmməd, Əhməd və Həsən riyaziyyat kitablarını əldə etmək üçün külli miqdarda pul xərcləmiş, həndəsə, nücum (astronomiya) və musiqi sahəsində qiymətli əsərlər yazmışlar. Onlar da Hüneyn ibn İshaqı nadir kitabları əldə etmək üçün Roma .imperiyasının ərazisinə göndərirlər

Məmunun hakimiyyəti dövründə böyük riyaziyyatçılar meydana gəlir. Bunlardan biri də, Məhəmməd ibn Musa Xarəzmi idi. O, cəbr elmi haqqında ardıcıl mütaliələr edib bu elmi hesab elmindən ayırmış ilk şəxs olmuşdur. Tərcümənin gedişatında bu məsələ təbii idi ki, müsəlmanların bir çoxu tərcümələr haqqında təhqiqat aparıb onlara haşiyələr vurur (əlavələr edir), səhvləri düzəldirdilər. Burada Yəqub ibn İshaq Kendinin adını qeyd etməliyik. O, tibb, fəlsəfə, hesab, məntiq, həndəsə və astronomiya elmlərində çox mahir bir şəxs olub öz əsərlərində Aristotelin yolu ilə gedirdi. Yəqub ibn İshaq fəlsəfəyə dair xarici kitabların bir çoxunu tərcümə edib onlarda olan çətin məsələlərin həllini izah edirdi. Ondan başqa bu sahədə daha üç nəfər də şöhrət qazanmışdılar. Onlar Hüneyn ibn İshaq, Sabit ibn Qürrə Hərani və Əmr ibn Fərxan .Təbəri olmuşlar

Abbasilər yunan və fars elmlərindən fəlsəfə, tibb, astronomiya, riyaziyyat, musiqi, məntiq, coğrafiya və bir sıra başqa qayda-qanunların hamısını tərcümə edirlər. İbn Nədim deyir: “Münəccim Şakirin övladları hər ay tərcüməçilərə, o cümlədən Hüneyn ”.ibn İshaq, ibn Həsən və Sabit ibn Qürrəyə beş yüz dinara yaxın maaş verirdilər

Əməvilərin hakimiyyətdə olduqları müddətdə kitabxananın heç bir əhəmiyyəti yox idi. Abbasilərin dövründə isə tərcümə işinin inkişaf etməsi və kağız istehsalının artması nəticəsində kağız satan şəxslər meydana çıxır. Onlar kitablar yazdırıb onun alqı-satqısı ilə məşğul olur, alim və yazıçıların bir yerə toplaşması üçün xüsusi yerlər düzəldirdilər. Bunun ardınca dini və elmi kitabların saxlanıldığı böyük kitabxanalar

tikilirdi. Sonralar bu kitabxanalar İslam dünyasının ən böyük mədəni-maarif .mərkəzlərinə çevrilir

Çox güman ki, Harunun təsis etdirdiyi, ondan sonra isə Məmunun onu genişləndirib oraya çoxlu kitablar verdiyi "Darul-hikmət" kitabxanası Abbasilər dövrünün ən böyük kitabxanası olmuş və Bağdad, monqolların işğalına məruz qalana qədər öz əhəmiyyətini qoruyub saxlamışdır. Bu kitabxanada geniş yayılmış bütün elmlərə aid kitablar olmuş, mütaliə məqsədilə oraya gedən alimlərin hər biri öz dövrünün nüfuzlu elmi şəxsiyyətlərindən olub İslam mədəniyyətini və eləcə də, qədim mədəniyyəti xalq .arasında yayan şəxslər olmuşlar

Elmi yaymaq təkcə xəlifələrə məxsus deyildi. Ölkənin vəzir və digər ali rütbəli şəxsləri də, xəlifənin yolunu gedib elmin yayılmasında böyük işlər görürdülər. Məsudi yazır: "Yəhya ibn Xalid Bərməki bəhs və müzakirəyə çox meyl göstərir, İslam və sair dinlərin (ilahiyyatçılarının bir yerə toplaşdığı məclislər təşkil edirdi."(۱)

İmam Riza əleyhissəlamın yad fikirlər qarşısında tutduğu mövqe

Bu qədər elmi fəaliyyətin aparılmasına baxmayaraq, tərcüməçilər arasında digər dinlərə qulluq edən inadkar şəxslərin olması nigarançılıq doğururdu. Müsəlman tərcüməçilərlə yanaşı zərdüştlilər, sabiilər, nəsturilər, romalılar və hind brəhmənləri də yunan, fars, Suriya, hind, latın və başqa dillərdən ərəb dilinə tərcümə işi ilə məşğul olurdular. Təbii ki, onların hamısı öz işlərində təmiz niyyətlə hərəkət etmirdi. Bir dəstəsi çalışırdı ki, əlinə düşmüş bu fürsətdən istifadə edib xarici elmlərin İslam mühitinə gəlməsi ilə öz çirkin əqidəsini yaysın. Məhz buna görə də, zahirdə elmi nəzərə çarpan bu kitabların əsnasında mövhumat, qeyri-İslami

---

.İslamın siyasi tarixi, c.۲, səh.۲۹۶-۲۹۹ [۳۴] -۱

həqiqətlər İslam aləminə yol taparaq bir sıra gənclərin və təlim-tərbiyəsi zəif olmuş şəxslərin zehninə nüfuz edirdi. Məlum məsələdir ki, o vaxt Abbasilərin sarayında təqva və imana malik olan, ürəyiyanan elmi bir heyət olmamış və təbii ki, xaricilərin elmi əsərləri də, diqqətlə araşdırılmamış, əsl İslami dünya baxışı ilə tutuşdurulmamış, səhv məsələlər çıxarılaraq ancaq düzgün və həqiqətə uyğun olanı İslam cəmiyyətinin ixtiyarına verilməmişdi. Əsas məsələ budur ki, bu xüsusi fikir və mədəni şərait İmam Riza əleyhissəlamın üzərinə ağır bir vəzifə salırdı. O dövrdə yaşayıb təhlükəli vəziyyətdən çox yaxşı xəbərdar olan İmam Riza (əleyhissəlam) himmətini toplayıb geniş bir ideoloji inqilab yaradaraq bu təhlükəli və çirkin fikirlər qarşısında İslam cəmiyyətinin əsl və həqiqi əqidəsini qoruyub saxlayır, öz hikmətli rəhbərliyi nəticəsində .batmaqda olan əsl İslam gəmisini fikir və əqidə bataqlığından çıxarırdı

Harun və Məmunun hakimiyyəti dövründə xilafət ərazisinin son həddədək genişləndiyini nəzərə alsaq, bu məsələnin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu bir o qədər yaxşı anlaya bilərik. Bir sıra görkəmli tarixçilər qeyd etmişlər ki, dünyada heç vaxt o böyüklükdə vahid dövlət olmamışdır. (Təkcə Makedoniyalı İskəndərin dövlətini onunla müqayisə edə bilirdilər). O dövrdə aşağıda adları çəkilmiş ölkələrin hamısı xilafətin daxilində olmuşdur: İran, Əfqanıstan, Sind, Türküstan, Qafqaz, Türkiyə, İraq, Suriya, Fələstin, Ərəbistan, Sudan, Əlcəzair, Tunis, Mərakeş və İspaniya. Beləliklə, Abbasilərin (xüsusən də, Harun və Məmunun) hakimiyyəti dövründə xilafətin ərazisi İspaniyanı (çıxmaq şərtilə bütün Avropa qitəsinin ərazisi qədər, bəlkə ondan da, çox olmuşdur.(١

Təbii məsələdir ki, bu ölkələrin ilkin mədəniyyətləri İslamın mərkəzinə nüfuz edib müsəlmanların əsl İslam fikirləri ilə qarışıb onlarda çaşqınlıq yaradacaqdı. Hansı ki, o

---

.İslam və ərəb mədəniyyətinin tarixi, səh.۲۱۱ [۳۵] -۱

.mədəniyyətlərdə haqq batildən, doğru yalandan və yaxşı pisdən fərqlənmirdi

Məmunun elmi müzakirələr təşkil etməkdən əsl məqsədi

Məmun vəliəhdlik məqamını İmam Riza əleyhissəlama güclə qəbul etdirdikdən sonra Xorasanda geniş miqyaslı elmi müzakirələr məclisi təşkil etməyə başlayaraq dövrün böyük alimlərini, istər müsəlman olsun, istərsə də qeyri-müsəlman, həmin məclislərə dəvət edirdi. Bu işdən məqsəd zahiri baxımdan İmam Riza əleyhissəlamın müxtəlif elm sahələrində məharətinin nümayiş etdirilməsi haqda heç kəsin şübhəsi yoxdur. Ancaq bu zahiri cəhətin görünməyən tərəfində hansı məqsədlərin gizləndiyi haqda :təhqiqçilər müxtəlif versiyalar irəli sürmüşlər

Bu məsələyə mənfi nəzərlə baxanlar (əlbəttə onların bu məsələyə pis münasibət.۱ bəsləməyə haqları vardır. Çünki zalımların siyasi hərəkətlərinin təhlilində məsələyə pis münasibət bəsləmək əsas yer tutur.) deyirlər: “Məmunun bu işdən yeganə məqsədi bu olmuşdur ki, İmam Riza əleyhissəlamın məqamını camaatın, xüsusən də, Əhli-beyt (əleyhimussəlam) tərəfdarı olan iranlıların gözündə aşağı salsın. Çünki o elə bilirdi ki, İmam Riza (əleyhissəlam) təkcə Quran və hədisin sadə məsələlərini bilir və digər elmlərdən xəbərsizdir. Bu fikri söyləyənlər öz iddialarını sübut etmək üçün İslami rəvayətlərdə gəlmiş Məmunun öz sözünə istinad edirlər. İmam Riza əleyhissəlamın yaxın dostlarından olan Nofəli rəvayət edərək deyir: “Əqaid elminin məşhur alimlərindən olan Süleyman Mərvəzi Xorasanda olarkən Məmunun yanına gəlir. Məmun ona çox hörmətlə yanaşıb hədiyyələr verir. Sonra isə ona deyir: “Əmim oğlu Əli ibn Musa (İmam Riza (əleyhissəlam)) Hicazdan mənim yanıma gəlmişdir. O, əqaid elmini və bu elmin alimlərini çox sevir. Əcər istəyirsənsə, Tərviyə günü (zil-hiccə ayının səkkizinci

günü) (ola bilsin bu günü alimlərin çoxunun yığılmasına görə təyin ediblərmiş) gəl, onunla bəhs et!” Öz elmi ilə təkəbbür edib biliyinə arxalanan Süleyman dedi: “Ey Əmirəl-möminin! Mən sənin məclisində, özü də Bəni-Haşim nümayəndələrinin hüzurunda onun kimi bir şəxsə sual verim? Qorxuram ki, cavab tapa bilməyə, bunun nəticəsində də, elmi məqamı aşağı enə. Mən onun kimilərlə çox danışa bilmərəm.” Məmun dedi: “Mənim də məqsədim elə budur ki, sən onu çıxılmaz vəziyyətə salasan. Mən bilirəm ki, sən elm və bəhsdə mahirsən.” Süleyman dedi: “İndi ki, belədir, eybi yoxdur. Sən bir məclis təşkil et, həm məni, həm də onu həmin məclisə dəvət et. Belə olduqda mənim heç bir qorxum olmaz. (۱) (Bu məclis təyin olunmuş gündə təşkil olunur və İmam Riza (əleyhissəlam) həmin məclisdə Süleymanı yaman çıxılmaz vəziyyətə salıb bütün cavab yollarını onun üzünə bağlayaraq onun zəif və bacarıqsız olduğunu (.sübut edir

Bu məsələyə daha bir sübut İmam Riza əleyhissəlamın özündən rəvayət olunan hədisdir. Məmun elmi müzakirə məclisləri təşkil edib şəxsən özü Əhli-beyt (əleyhimussəlam) düşmənləri ilə bəhs edərək Əli əleyhissəlamın İmam və bütün səhabələrdən üstün olduğunu isbat etməklə özünü İmam Riza əleyhissəlama yaxınlaşdırmaq istəyirdi. İmam Riza (əleyhissəlam) isə etibar etdiyi yaxın dostlarına buyurur: “Onun (Məmunun) sözlərinə aldanmayın. And olsun Allaha ki, mənim qatilim məhz o olacaqdır. Lakin nə etməli? Həyatımı axıra qədər yaşamaqdan ötrü səbr (etməkdən başqa çarəm yoxdur.”(۲)

Bir tərəfdən baxanda Məmunun Həzrət Əli (əleyhissəlam) və onun məktəbini son dərəcə müdafiə etməyə haqqı var idi. Çünki bir tərəfdən Abbasilərin ilk şüarı “Ali-Məhəmməd razılığı naminə” olmuş və məhz bu şüarın sayəsində onlar

---

”.Uyuni-əxbarir-Riza, c.۱, səh.۱۷۹[۳۶] -۱

.Uyuni-əxbarir-Riza, c.۲, səh.۱۸۵ [۳۷] -۲

hakimiyyətə gələ bilmiş, digər tərəfdən də, onun ordusunun əsas hissəsini Əhli-beyt (əleyhimussəlam) aşiqi olan iranlılar təşkil edirdi. Məmunun isə onları özündən .qaçırmamaq üçün bundan başqa yolu yox idi

Bir sözlə, İmam Riza əleyhissəlamın bir az bundan qabaq qeyd etdiyimiz hədisdəki ifadəsindən başa düşürük ki, Məmunun elmi müzakirələr təşkil etməkdə məqsədi heç də İmam əleyhissəlamın xeyrinə və sədaqətlə olmamışdır. İmam Riza əleyhissəlamın xadimi Əbus-silət bu barədə deyir: "İmam Riza (əleyhissəlam) öz mənəvi dəyər və xüsusiyyətləri sayəsində camaat arasında günü-gündən nüfuz qazandığına görə Məmun belə qərara gəlir ki, xilafət ərazisinin bütün yerlərindən əqaid elminin alimlərini çağırtdırıb o Həzrətlə bəhsə vadar etsin və onlar da İmam əleyhissəlamı öz sualları qarşısında aciz qoyub onun elmi məqamını aşağı salsınlar. Nəticədə, camaat da, onun zəif olduğunu bilsin. Ancaq İmam Riza (əleyhissəlam) yəhudi, məsihi, zərdüşti, brəhmən, sabii və Allahı inkar edən düşmənlərini bəhsdə məhkum edərək onları aciz (qoyur..."(١

Maraqlı burasıdır ki, Məmunun daima bu cür məclislər təşkil olunan sarayında İmam .Riza əleyhissəlamın şəhadətindən sonra bir daha bu cür elmi məclis təşkil olunmur

Məmunun məqsədindən xəbərdar olan İmam Riza (əleyhissəlam) özü buyurardı: "Mən Tövrat əhli ilə öz Tövratının, İncil əhli ilə öz İncilinin, Zəbur əhli ilə öz Zəburunun, ulduza pərəstiş edənlərlə özlərinin İbrani dilində, zərdüştilərlə özlərinin fars dilində, romalılarla öz dillərində, bəhs və müzakirə əhli ilə də öz dillərində bəhs edib özümün haqq olduğumu onlara sübut etdikdən sonra Məmun öz səhvini başa düşüb yəqin ki, (peşiman olacaq..."(٢

.Uyuni-əxbarir-Riza, c.٢, səh.٢٣٩ [٣٨] -١

.Biharül-ənvar, c.۴٩, səh.١٧۵ [٣٩] -٢

.Beləliklə, Məmunun bu hərəkətinə pis gözlə baxanlar bu barədə tamamilə haqlıdırlar

Əgər birinci ehtimalı kənara qoysaq, diqqəti cəlb edən digər bir məsələ budur ki, .۲ Məmun İmam Riza əleyhissəlamın yüksək məqamını təkcə elm sahəsinə aid etməklə onu siyasi məsələlərdən yavaş-yavaş uzaqlaşdırmaq istəyirdi. O, İmam Riza əleyhissəlamı bir elm adamı kimi göstərməklə, onun İslam ümməti üçün yalnız elmi dayağ olub daha siyasətə qarışmadığını bildirmək, beləliklə də, dinin siyasətdən ayrı .olduğu şüarını həyata keçirmək istəyirdi

Diqqəti cəlb edən başqa bir ehtimal budur ki, hiyləgər və köhnə siyasətçilər daima .۳ çalışırlar ki, müxtəlif sahələr üzrə camaatın başını bir şeyə qatıb onları cəmiyyətin əsas problemlərindən və öz hökumətinin zəif cəhətlərindən xəbərsiz qoysunlar. O istəyirdi ki, İmam Riza əleyhissəlamın öz dövrünün alimləri ilə müzakirələri məclislərdə dildən-dilə gəzsin və Əhli-beyt (əleyhimussəlam) tərəfdarlarının hamısı o Həzrətin məharətindən danışıb onun qələbələrindən söhbət etsinlər. Məmun isə bu tərəfdə öz .siyasi işlərini rahat xəyalla yerinə yetirib hökumətinin zəif cəhətlərinin üstünü örtsün

Diqqəti cəlb edən dördüncü ehtimal da budur ki, Məmun özü heç də fəzilətsiz bir .۴ şəxs olmamış, həmişə İslam cəmiyyəti arasında alim bir xəlifə kimi tanınmaq istəmişdir. O, elm və biliyə olan əlaqəsini Xorasan kimi bir yerdə, xüsusən də, o dövrün İslam mühitində hamıya bəlli etməyə, bunu öz hökuməti üçün bir üstünlük hesab etməyə və bu yolla bəzilərini özünə tərəf cəlb etməyə çalışırdı. Bu elmi müzakirə məclislərinin siyasi xarakter daşımasını və siyasi məsələlərin də bir səbəblə inhisarlanmamasını qəti şəkildə nəzərə alsaq, deyə bilərik ki, bu dörd ehtimalın dördü də, Məmunun əsas məqsədi olmuşdur. Bir sözlə, Məmun bu məqsədləri əsasında elmi müzakirə məclisləri təşkil edir, lakin bir azdan qeyd edəcəyimiz kimi o, bu elmi müzakirələrdən nakam və məğlub olmuş halda kənara çıxaraq nə təkcə öz məqsədinə ,çatmır

əksinə, istədiyinin əksinə nail olurdu. İndi bu müqəddimələri nəzərə alaraq həmin elmi bəhs və müzakirələrin bir qisminə diqqət yetirək. Düzdür, son dərəcə təəssüflə qeyd etməliyik ki, bəzi hallar olmuşdur ki, İmam Riza əleyhissəlamın bəzi bəhs və müzakirələrinin xırdalıqları tarix səhifələrinə yazılmamış, yazılmışsa da, çox qısa şəkildə yazılmışdır. Kaş indi həmin xırdalıqların hamısı bizim ixtiyarımızda olaydı, biz də o Həzrətin buyurduqlarını dərindən anlayıb elm çeşməsinin zülalından içib sirab olaydıq. (Bu cür səhlənkarlıqlar hədis rəvayətçiləri və tarixçilər arasında az deyil və bu gün bunların yalnız təəssüfü bizlər üçün qalmışdır.) Lakin xoşbəxtlikdən bu müzakirələrin bir qismi çox geniş şəkildə qeyd edilmiş və elə bunlar da düşmənin .qarşısına çıxmağa kifayət etmişdir

İmam Riza əleyhissəlamın sair din və məktəblərin nümayəndələri ilə müzakirələri

İmam Riza əleyhissəlamın elmi müzakirələri həddən artıq çoxdur, lakin onların yeddisi daha çox əhəmiyyət kəsb edir. İndi həmin yeddi müzakirənin mündəricatını oxucuların nəzərinə çatdırırıq. Bu müzakirələri mərhum Şeyx Səduq "Uyuni-əxbarir-Riza" kitabında qeyd etmiş, mərhum Əllamə Məclisi də "Biharül-ənvar" kitabının qırx doqquzuncu cildində mərhum Şeyx Səduqun kitabından rəvayət etmişdir. "Müsnədi-İmamir-Riza" kitabının ikinci cildində də, həmin müzakirələr qeyd olunmuşdur. Bu :müzakirələr aşağıdakılardır

;Məsihi katolikosu ilə müzakirə .۱

(Rəsül-calutla müzakirə;(۱ .۲

(Hürbüzi-əkbərlə müzakirə;(۲ .۳

(İmrani-sabii ilə müzakirə.(۳ .۴

səh:۴۶

Rəsül-calut müəyyən bir şəxsin adı deyil, yəhudilərin böyük alimlərinə verilmiş [۴۰] -۱ .addır

.Hürbüzi əkbər zərdüştilərin böyük alimlərinin ləqəbi olmuşdur [۴۱] -۲

.Sabiilər özlərini Yəhya peyğəbmərin davamçıları bilirlər [۴۲] -۳

Bu dörd müzakirə bir məclisdə, Məmunun və bir sıra Xorasan alim və seçilmiş .şəxslərinin iştirkı ilə olmuşdur

Süleyman Mərvəzi ilə müzakirə. Bu müzakirə xüsusi şəkildə, Məmun və . ۵ ətrafındakıların iştirakı ilə olmuşdur. (Süleyman kəlam, əqaid elmində məşhur .(olmuşdur

.(Əli ibn Məhəmməd ibn Cəhimlə müzakirə;(۱) .۶

.Bəsrə şəhərinin müxtəlif məzhəb başçıları ilə müzakirə .۷

Bu müzakirələrin hər biri dərin ehtivalı mənaya malik olub üstündən təxminən min iki yüz il keçməsinə baxmayaraq, indi də bir çox müşkülatı həll edərək bir çox məsələləri izah edib açıqlayır. Bu münazirələr hal-hazırda da, həm ehtiva baxımından, həm də qarşılıqlı bəhs fənni, ona qoşulmaq, ondan çıxmaq baxımından çox faydalıdır. İndi isə nümunə olaraq Məmunun böyük məclislərindən birində təşkil edilmiş məsihi .katolikosu ilə müzakirəni oxucuların nəzərinə çatdırırıq

Məmunun səyi

Uyuni-əxbarir-Riza" kitabında bu barədə belə yazılmışdır: "İmam Riza (əleyhissəlam)" Məmunun yanına (Mərv şəhərinə) gəldikdə Məmun xüsusi vəziri Fəzl ibn Səhlə əmr edir ki, o Həzrətlə elmi bəhs və müzakirə etmək üçün böyük məsihi katolikosu, yəhudilərin böyük alimi Rəsül-calut, sabiilərin başçıları, zərdüştilərin böyük alimi Hürbüzi-əkbər və böyük məsihi alimi romalı Nəstos kimi digər din nümayəndələrini və eləcə də, əqaid elminin bütün alimlərini saraya çağırsın. Fəzl ibn Səhl Məmunun göstərişini yerinə yetirir. Onlar gəlib toplaşdıqda Fəzl Məmunun yanına gəlib deyir ki, onların hamısı gəlmişdir. Məmun deyir: "Onları çağır, gəlsinlər." Onlar gəldikdən sonra Məmun hamısına xoş gəldin dedikdən

---

.O, nasibi olub Əhli-beytin (əleyhimussəlam) düşmənlərindən idi [۴۳] -۱

sonra bildirdi: “Mən sizi xeyir bir iş üçün bura dəvət etmişəm. İstəyirəm ki, Mədinə əhli olan və yenicə bura gəlmiş əmioğlumla münazirə edəsiniz. Sabah hamınız bir nəfər kimi mənim yanıma gəlin.” Hamısı bir ağızdan dedi: “Gözümüz üstə, itaət edirik. Sabah tezdən hamımız sənin yanına gələcəyik.” Həsən ibn Səhl Nofəli deyir: “Biz İmam Riza əleyhissəlamla oturub söhbət edirdik. Birdən o Həzrətin xadimi Yasir içəri daxil olub dedi: “Məmun sizə salam çatdırıb dedi ki, qardaşın sənə fəda olsun, bütün din və məzhəblərdən nümayəndələr, əqaid elminin alimləri yığışıb münazirəyə gəlmişlər. Əgər razısansa, zəhməti qəbul edib sabah bizim yanımıza gəl və onların sözlərini dinlə, əgər razı deyilsənsə, mən israr etmirəm. İstəyirsən biz sizin hüzurunuza gələk, bu bizim üçün çox asandır.” İmam Riza (əleyhissəlam) kiçik, lakin mənalı bir cümlə ilə buyurur: “Mənim salamımı ona çatdırıb de ki, nə istədiyini bilirəm, Allah qoysa, səhər tezdən sizin hüzurunuza gələcəyəm.”(۱) İmam Riza əleyhissəlamın dostlarından olan Nofəli deyir: “İmamın xadimi Yasir getcək o Həzrət mənə baxıb buyurdu: “Sən İraq əhlisən, iraqlılar diqqətli və huşlu olurlar, bu barədə nə fikirləşirsən? Məmunun nə planı var ki, kafirləri və müxtəlif məzhəblərin alimlərini bir yerə toplayıb?” Mən dedim: “Yəqin sizi imtahana çəkib elmi səviyyənizin nə dərəcədə olduğunu bilmək istəyir. Ancaq tutduğu iş çox əsassızdır. And olsun Allaha ki, o, həddən artıq pis bir işdən yapışmışdır.” İmam (əleyhissəlam) buyurdu: “O, nə plan çəkib!” (Hələ İmam Riza əleyhissəlamın elmi məqamının böyük bir mərtəbədə olduğunu anlamayan və Məmunun bu hərəkətindən vəhşətə düşən) Nofəli deyir: “Əqaid elminin alimləri bidətçi və İslam alimlərinin düşmənləridirlər. Əsl alim həqiqəti danmaz, bunlar isə həqiqəti də danıb inkar edirlər. Allahın birliyinə dair sübut gətirdikdə deyirlər ki, biz bu sübutu qəbul etmirik. Deyəndə

۱- [۴۴] Uyuni-əxbarir-Riza, c.۱, səh.۱۵۵.

ki, Məhəmməd (səlləllahu əleyhi və alih) Allahın Peyğəmbəridir, deyirlər ki, sübut et! Bir sözlə, (onlar təhlükəli adamlardır...) adamı çaşqınlığa salır və o qədər şübhəli sübutlar gətirirlər ki, axır adam məcbur olub öz dediyindən əl çəkir. Qurbanın olum, bunlardan özünü gözlə." İmam Riza (əleyhissəlam) təbəssüm edərək buyurur: "Nofəli, qorxursan ki, birdən mənim sübutlarımı inkar edib məni çıxılmaz vəziyyətə salalar?" (Öz dediyindən peşiman olan) Nofəli dedi: "Yox, Allaha and olsun ki, mən heç vaxt sənin üçün qorxmamışam. Ümid edirəm ki, Allah səni onların hamısına qalib edəcək." İmam Riza (əleyhissəlam) buyurdu: "Nofəli, Məmunun öz işindən nə vaxt peşman olacağını bilmək istəyirsən?" Nofəli "Bəli" deyə cavab verir. İmam Riza (əleyhissəlam) buyurur: "Məmun mənim Tövrat əhli üçün Tövratdan, İncil əhli üçün İncildən, Zəbur əhli üçün Zəburdan, sabiilər üçün İbrani dilində, zərdüştilər üçün fars dilində, Roma imperiyasından gələnlər üçün öz dillərində və müxtəlif məzhəblərin nümayəndələri üçün də öz dillərində sübut gətirdikdən sonra bu işindən peşiman olacaq. Bəli, hər dəstənin gətirdiyi sübutu ayrı-ayrılıqda batil (inkar) etdikdən sonra, mənim dediklərimi qəbul etdikdə Məmun əyləşdiyi xəlifəlik kürsüsünə layiq olmadığını anlayacaq. Onda artıq Məmun peşiman olacaq. Əzəmətli Allahın köməyindən başqa heç bir qüvvə yoxdur." Nofəli deyir: "Səhər olcaq Fəzl ibn Səhl İmam Riza əleyhissəlamın hüzuruna gəlib dedi ki, əmin oğlu (Məmun) səni gözləyir, camaat hamısı oradadır, bu barədə fikrin nədir? İmam Riza (əleyhissəlam) buyurdu: "Sən məndən qabaq get, mən də Allah qoysa gələcəyəm." Sonra durub dəstəmaz aldı, səviq(۱) şərbəti içib bizə də verdi. Biz də ondan içdik. Sonra da birlikdə yola düşdük. Nəhayət, Məmunun sarayına gəlib çatdıq. Məclis tanınmış və görkəmli şəxslərlə dolu idi. Məhəmməd ibn Cəfər (İmam Sadiq

---

۱- [۴۵] Səviq şərbəti xüsusi şərbət olub undan hazırlanırmış.

əleyhissəlamın oğlu və İmam Riza (əleyhissəlamın əmisi) də Bəni-Haşimdən olan bir dəstə camaat və bəzi ordu başçıları ilə birlikdə orada əyləşmişdi. İmam Riza (əleyhissəlam) içəriyə daxil olanda Məmun ayağa qalxır. Onun ardınca Məhəmməd ibn Cəfər və bütün Bəni-Haşimdən olanlar da ayağa qalxdılar. O Həzrət Məmunla bir yerdə oturdu, ancaq qalanlar Məmun oturmaq icazəsi verənə qədər ayaq üstə qaldılar. Məmun bir qədər o Həzrətlə şirin-şirin söhbət etdikdən sonra üzünü məsihi katolikosuna tutub deyir: "Ey katolikos! Bu, mənim əmim oğlu Əli ibn Musadır (İmam Riza əleyhissəlamdır). O, bizim Peyğəmbərimizin qızı Fatimə (səlamullahi əleyha) və Əli ibn Əbutalib əleyhissəlamın övladlarındandır. Mən çox istəyirəm ki, onunla bir bəhs edəsən. Bəhsdə ədaləti də unutmayasan." Katolikos deyir: "Ey Əmirəl-möminin! Mən onunla necə bəhs edim? (Axı biz müştərək bir fikrə gəlməmişik.) O, elə bir kitabdan sübut gətirəcək ki, mən onu qəbul etmirəm və elə bir peyğəmbəri qəbul edir ki, mən ".ona iman gətirməmişəm

Katolikosla bəhs

Bu vaxt İmam Riza (əleyhissəlam) sözə başlayıb buyurur: "Ey məsihi! Əgər sizin öz İncilinizdən sübut gətirsəm, qəbul edərsənmi?" Katolikos deyir: "İncilin buyurduğunu inkar edə bilərəmmi? Bəli, hətta mənim zərərimə də nəticələnsə, qəbul edəcəyəm." ".İmam Riza (əleyhissəlam) buyurur: "Elə isə nə istəyirsənsə, soruş, cavabını verim

Katolikos: "İsa (əleyhissəlam) və onun kitabı barədə nə deyirsən? Bu iki şeydən "?hansınısa inkar edirsən

İmam Riza (əleyhissəlam): "Mən İsa əleyhissəlamın Peyğəmbər olmasına, onun kitabına (İncilə), ümmətinə müjdə verdiyi və həvarilərin etiraf etdiyi bütün şeylərə inanır və onları qəbul edirəm. Lakin Məhəmməd (səllallahu əleyhi və alih) Peyğəmbərin peyğəmbərliyinə inanmayan, onun kitabı

olan Quranı qəbul etməyən, onun haqqında ümmətinə müjdə verməyən İsanı qəbul etmirəm...”

Katolikos: “Qəzavət zamanı (məhkəmə zamanı) iki ədalətli şahiddən istifadə etmirsinizmi?”

İmam Riza (əleyhissəlam): “Edirik.”

Katolikos: “Elə isə onda öz məzhəbinizdən olmayan və şəhadətləri məsihilər tərəfindən qəbul edilən iki nəfəri Məhəmmədin (səlləllahu əleyhi və alih) Peyğəmbər olmasına şahid gətir. Eyni zamanda biz də öz məzhəbimizdən olmayan iki nəfəri şahid gətirək.”

İmam Riza (əleyhissəlam): “Sən tamamilə ədalətə riayət etdin. Ədalətli və İsa ibn Məryəm əleyhissəlamın nəzdində hörmətli sayılan bir şəxsi qəbul edirsənmi?”

Katolikos: “Bu ədalətli şəxs kimdir belə, adını de görək.”

İmam Riza (əleyhissəlam): “Yuhənna Deyləmi barədə nə deyirsən?”

Katolikos: “Bəh-bəh! O, Həzrət Məsihin yanında ən sevimli şəxs olmuşdur.”

İmam Riza (əleyhissəlam): “Səni and verirəm, de görüm İncil Yuhənnanın “İsa (əleyhissəlam) mənə ərəb olan Məhəmmədin (səlləllahu əleyhi və alih) dini haqqında xəbər verib özündən sonra belə bir peyğəmbərin gəlişi ilə müjdə verdi. Mən də öz növbəmdə onu həvarilərə müjdə verdim, onlar da ona iman gətirdilər” cümləsini bəyan edibmi?”

Katolikos: “Bəli! Yuhənna Həzrət Məhəmməd (səlləllahu əleyhi və alih) haqqında belə bir rəvayət söyləyib və İsa əleyhissəlamdan sonra bir nəfərin Peyğəmbər olacağı, onun Əhli-beyti və canişini haqqında müjdə verib, ancaq bunun nə vaxt olacağını deməmiş və onların adını çəkib bizlərə tanıtdırmamışdır.”

İmam Riza (əleyhissəlam): “Əgər İncili oxuya bilən, orada Məhəmməd (səlləllahu əleyhi və alih), onun Əhli-beyti və ümməti barədə olan ayələri qiraət edən bir şəxsi gətirsək, ona inanarsınız?”

”!Katolikos: “Əlbəttə

İmam Riza (əleyhissəlam) Roma imperiyasından olan Nəstasa buyurur: “İncilin üçüncü sifrini (hissəsini) əzbərdən bilirsənmi?” Nəstas “Bəli, bilirəm” –deyə cavab verir. Sonra İmam (əleyhissəlam) üzünü yəhudilərin ən böyük alimi Rəsül-caluta tutub soruşur: “Sən də İncil oxuyursan?” Rəsül-calut cavab verir ki, bəli, oxuyuram. İmam Riza (əleyhissəlam) buyurur: “İncilin üçüncü sifrini aç bax, əgər orada Məhəmməd (səlləllahu əleyhi və alih) və onun Əhli-beyti barədə bir şey yazılıbsa, onda mənim lehimə şəhadət ver, yox əgər yazılmayıbsa, onda şəhadət vermə.” Sonra o Həzrət İncilin üçüncü sifrini oxumağa başlayır. Məhəmmədin (səlləllahu əleyhi və alih) adına çatdıqda dayanaraq üzünü katolikosa tutub buyurur: “Ey məsihi! Səni and verirəm Həzrət Məsih (əleyhissəlam) və anası Məryəmə (səlamullahi əleyha), de görüm mənim İncildən xəbərdar olduğumu qəbul edirsənmi?” Katolikos “Bəli” –deyə cavab verir. İmam Riza (əleyhissəlam) Həzrət Məhəmməd (səlləllahu əleyhi və alih), onun Əhli-beyt və ümmətinin adını onun üçün qiraət etdikdən sonra buyurur: “Ey məsihi! Nə deyirsən? Bu İsa ibn Məryəmin sözü deyilmi? Əgər təkzib etsən, İncilin bu barədə dediklərini, həmçinin, Musa (əleyhissəlam) və İsa əleyhissəlamın hər ikisini danıb kafir ”.olarsan

Katolikos: “İncildə mənim üçün məlum olan şeylərin heç birini inkar etmir, hamısını ”.qəbul edirəm

İmam Riza (əleyhissəlam) (üzünü məclisdəkilərə tutub buyurdu): “Hamınız şahidsiniz ”.ki, o, dediklərimə etiraf etdi.” Sonra əlavə edib buyurdu: “Nə sualın var, soruş

Katolikos: “Mənə İsa əleyhissəlamın həvarilərindən danış. De görüm onlar neçə nəfər ”.olmuşlar? Eləcə də, məsihi alimlərinin sayını mənim üçün bəyan et

İmam Riza (əleyhissəlam): “Agah olan şəxs barəsində sual etdin. Həvarilər on iki nəfər ,olmuş, onların ən fəzilətli və biliklisi Luka olmuşdur. O ki qaldı məsihi alimlərinin sayına

onlar üç nəfər olmuşlar. Biri Bax vilayətindəki böyük Yuhənna, ikincisi Qirqisa vilayətindəki Yuhənna, üçüncüsü isə Hicazdakı Yuhənna. Peyğəmbərin (səlləllahu əleyhi və alih) (Həzrət Məhəmmədin (səlləllahu əleyhi və alih)), Əhli-beytinin və ümmətinin adını da sonuncu bilmiş, İsanın ümmətinə və Bəni-İsrailə də Həzrət Məhəmmədin (səlləllahu əleyhi və alih) gəlişini məhz o bəşarət vermişdir.” İmam əlavə edib buyurdu: “Ey məsihi! And olsun Allaha, biz o İsaya inanırıq ki, o, Məhəmmədə (səlləllahu əleyhi və alih) iman gətirmişdi. Sizin peyğəmbəriniz İsa əleyhissəlama olan ”.təkcə iradımız budur ki, o, az oruc tutur və az namaz qılırdı

Katolikos təəccüblə dedi: “Allaha and olsun ki, bütün bildiklərini puç, işinin bünövrəsini ”!zəiflətdin. Mən səni müsəlmanların ən bilikli şəxsi hesab edirdim

”?İmam Riza (əleyhissəlam): “Məgər nə olub

Katolikos: “Deyirsən ki, İsa (əleyhissəlam) az oruc tutub az namaz qılırdı, halbuki, o Həzrət bir gününü belə oruc tutmadan keçirməmiş, gecəni bir dəfə də olsun belə (tam ”.şəkildə) yatmamış, bütün günlərini oruc tutub gecələrini ibadətlə keçirmişdir

İmam Riza (əleyhissəlam): “İsa (əleyhissəlam) kimin üçün oruc tutub namaz qılırdı?” Katolikos bir cavab verə bilməyib sükut edir. (Çünki İsa əleyhissəlamın bəndə olmasını (.bildirsəydi, bu fikir onun (Həzrət İsanın) Allah olması iddiası ilə uyuğun gəlməzdi

”.İmam Riza (əleyhissəlam): “Sənə başqa bir sualım var

”.Katolikos təvazökarlıqla dedi: “Əgər bilsəm, cavab verərəm

İmam Riza (əleyhissəlam): “Sən İsa əleyhissəlamın ölüləri Allahın izni ilə diriltməsini ”?inkar edirsənmi

Katolikos çıxılmaz vəziyyətə düşərək çarəsi kəsilib deyir: “Bəli, inkar edirəm. Çünki ölüləri dirildən, anadangəlmə kora, alaca xəstəliyinə tutulmuşa şəfa verən şəxs Allah ”.olub bu məqama layiqdir

İmam Riza (əleyhissəlam): "Həzrət əl-Yəsə də bu işləri görürdü. O, suyun üzərində yol gedir, ölüləri dirildir, kor və alaca xəstəliyinə tutulmuşlara şəfa verirdi. Ancaq onun ümməti heç də onu Allah bilib ona ibadət etmədi. Hizqil Peyğəmbər də, İsa (əleyhissəlam) kimi ölüləri dirildirdi." Sonra o Həzrət üzünü yəhudilərin alimi Rəsül-caluta tutub buyurdu: "Büxtün-nəsr Beytül-müqəddəslə mübarizə apararkən Bəni-İsrail əsirlərini Babilə gətirdikdən sonra Allah-taalanın Hizqil peyğəmbəri onların ölülərini diriltmək üçün oraya göndərməsini Tövratda oxumusanmı? Bunu haqqı dananlardan başqa kimsə inkar edə bilməz." Rəsül-calut "Biz də bunu eşitmişik və bilirik" –deyə cavab verdi. İmam Riza (əleyhissəlam) "Doğru deyirsən" deyib əlavə etdi: "Ey yəhudi! Götür Tövratın bu sifrinə bax." O Həzrətin özü isə Tövratdan bir neçə ayə oxumağa başladı. Yəhudi İmam əleyhissəlamın bu hərəkətindən mat-məəttəl quruyub qalmışdı. Sonra İmam Riza (əleyhissəlam) üzünü məsihiyə tutub İslam Peyğəmbərinin (səlləllahu əleyhi və alih) bəzi ölülərin o Həzrətin əmri ilə dirilməsi, bəzi çarəsiz xəstələrin o Həzrətin vasitəsilə şəfa tapmasına aid olan möcüzələrindən bir neçəsini sayaraq buyurdu: "Bununla belə, biz heç vaxt Həzrət Məhəmmədi (səlləllahu əleyhi və alih) Allah bilməmişik. Əgər siz bu kimi möcüzələrə görə İsa əleyhissəlamı Allah bilirsinizsə, onda gərək Əl-Yəsə və Hizqil peyğəmbəri də öz məbudunuz hesab edəsiniz. Çünki onlar da, (İsa Peyğəmbər kimi) ölüləri dirildirdi. Həmçinin, İbrahim Peyğəmbər də bir neçə quşun başını kəsib onları ətrafdakı dağların başına qoyur, sonra onları özünə tərəf çağırdıqda, hamısı dirilib ona tərəf uçmağa başlayır. Eləcə də, Musa Peyğəmbər onunla Tur dağına getmiş və ildırım çaxması nəticəsində ölmüş yetmiş nəfəri diriltmişdi. Sən bunları inkar edə bilməzsən. Çünki Tövrat, İncil, Zəbur və Quran bunlar haqqında söhbət açmışdır. Onda adları çəkilən bu şəxslərin hamısını öz Allahımız bilməliyik!"

Cavab verməyə söz tapmayan məsihi katolikosu təslim olub deyir: “Həqiqət sən deyəndir və Allahdan başqa heç bir tanrı yoxdur!”

Sonra İmam Riza (əleyhissəlam) məsihi və yəhudi alimlərindən Əşiya Peyğəmbərin kitabı haqqında sual etdi. Məsihi alim cavab verdi ki, mən onun haqqında yaxşı bilirəm. İmam Riza (əleyhissəlam) buyurdu: “Əşiya peyğəmbərin “Mən ulağa minmiş və əyninə nurdan paltar geymiş bir nəfəri (Həzrət Məsih əleyhissəlama işarədir), dəvəyə minmiş və nuru ay işığı kimi olan başqa bir nəfəri (Həzrət Məhəmmədə (səlləllahu əleyhi və alih) işarədir) gördüm” – deyə buyurduğu cümləni xatırlayırsanmı?” Onlar “Bəli, Əşiya (əleyhissəlam) belə bir cümlə buyurmuşdur” –deyə cavab verdilər. İmam Riza (əleyhissəlam) əlavə edib buyurdu: “Ey məsihi! İncildə İsa əleyhissəlamın “Mən sizin və öz Tanrımın hüzuruna gedirəm, Barqlita (yaxud Farqlita) gəlib mənim haqqımda doğru şəhadət verəcək (necə ki, mən onun barəsində doğru şəhadət vermişəm) və hər şeyi sizin üçün açıqlayacaq(١) deyə buyurduğunu qəbul edirsənmi?” Katolikos “İncildən dediklərinin hamısını qəbul edirik” – deyə cavab verir. Sonra İmam Riza (əleyhissəlam) İncil barədə, ilk əsl İncilin itib batması və sonradan Mark, Luka, Yuhənna və Mattanın tərəfindən dörd İncil yazılması (bu İncillər hal-hazırda mövcud olub məsihilərin müqəddəs kitabları hesab olunur) barədə söhbət edib katolikosun sözlərində bəzi ziddiyyətlərin olduğuna işarə etdi. Katolikos tamamilə özünü itirmiş və heç bir çıxış yolu qalmamışdı. Buna görə də, İmam Riza (əleyhissəlam) bir daha ona “Nə sualın var, soruş!” deyə buyurduqda, o, daha heç bir sual verməyib dedi: “Qoy indi

---

١- [۴۶] Barqlit, yaxud Farqlit Həzrət Mühəmmədin (səlləllahu əleyhi və alih) İncildəki adı olmuş, Həzrət İsa (əleyhissəlam) onun gəlməsi barədə ümmətinə müjdə vermişdir. Bu barədə Yuhənnanın İncilinin on dörd, on beş və on altıncı fəsillərində məlumat verilmişdir.

başqası sual versin. And olsun Allaha ki, müsəlmanlar arasında sənin kimi bir şəxsin olmasına heç inanmazdım!”

səh:۵۶

HƏZRƏT FATİMEYİ MƏSUMƏ (ƏLƏYHA SALAM)– IN HƏYATINA BİR BAXIŞ

Bağışlayan və mehriban Allahın adı ilə

O həzrətin adı Fatimə, məşhur ləqəbi isə «Məsumə»-dir. Atası, şiələrin yeddinci imamı Musa ibn Cəfər (imam Kazim) əleyhis-salam, anası isə səkkizinci imam həzrət Rza .(əleyhis-salam)-ın anası sayılan Nəcmə Xatun (ələyha-salam)-dır

Beləliklə də həzrət Məsumə (ələyha-salam) və imam Rza (ələyhis-salam) bir ata- .anadan dünyaya gələn bacı və qardaşdılar

O həzrət hicri-qəməri tarixi ilə ۱۷۳-cü il, Ziqədə ayının ۱-də müqəddəs Mədinə .şəhərində dünyaya göz açmışdır

Uşaqlıq dövranında ikən Bağdad şəhərində Harunun zindanında həbs olunmuş atasının şəhid edilməsi hadisəsi ilə üzləşmiş və ondan sonra qardaşı həzrət imam Rza .(ələyhis-salam) onu öz himayəsi altına alaraq saxlamışdır

Hicri-qəməri tarixi ilə ۲۰۰-cü ildə Məmun Abbasinin təkid və hədə-qorxularından sonra imam Rza (əleyhis-salam) sürgünə bənzəyən Mərv səfərinə düzəlmiş və yanında Əhli- .beytindən heç bir kəs olmayan halda Xorasana getmişdir

Qardaşının hicrətindən bir il keçdikdən sonra, imam Rza (ələyhis-salam)-ı görmək şövqündə olan həzrət Məsumə (ələyha salam) bir dəstə qardaşı və qohumu ilə .Xorasana tərəf yola düşdü

Keçdikləri bütün şəhər və məhəllələrdə xalq onları təntənə ilə qarşılayır, onlara .məhəbbət və qonaqpərvərlik göstərirdi

Həzrət Məsumə (ələyha salam) da böyük bibisi həzrət Zeynəb (ələyha salam) kimi qardaşı imam Rza (əleyhis-salam)-ın məzlumiyyəti və qürbətini mömin və müsəlman xalqlara çatrırır, həmçinin onlara özü və Əhli-beytin Bəni-Abbasın hiyləgər .hökumətinə qarşı olan müxalifətini bəyan edirdi

Karvan «Savə» şəhərinə çatdıqda, hökumət məmurlarının himayə etdiyi bir dəstə Əhli-beyt müxalifləri onların qabağını kəsərək onlarla vuruşmağa başladılar.

Nəticədə təxminən karvanın bütün kişiləri şəhid olub, bir rəvayətə əsasən həzrət Məsumə (ələyha salam) isə zəhərləndi.

Hər halda o həzrət ya çoxlu qəm-qüssə və yaxud zəhər nəticəsində xəstələndi və Xorasana getməkdən aciz qalıb, Qum şəhərinə tərəf yola düşdü.

O həzrət soruşdu: Bu «Savə» şəhərindən «Qum» şəhərinədək nə qədər yol vardır?

Yolun miqdarını o həzrətə dedikdə, buyurdu: «Məni Qum şəhərinə aparın. Çünki atamdan eşitmişdim ki, (belə) buyururdu: «Qum şəhəri bizim şiələrimimzin mərkəzidir.»»

Qum şəhərinin ağsaqqalları bu sevindirici xəbəri eşitdikdə, o həzrəti (ə) qarşılamağa getdilər.

«Əşəri» qəbiləsinin ağsaqqalı «Musa ibn Xəzrəc» o həzrətin dəvəsinin cilovunu tutmuş, xalqın çoxu isə piyada və minik halında həzrətin əyləşdiyi kəcavəni əhatəyə almışdılar. Həzrət Məsumə (ələyha salam) hicri-qəməri tarixi ilə ٢٠١-ci ilin təqribən Rəbiul-əvvəl ayının ٢٣-də müqəddəs Qum şəhərinə daxil oldu.

Daha sonra «Mir meydanı» adlanan bir yerdə (Musa ibn Xəzrəcin şəxsi mənzili qarşısında) kəcavədən enib, onun qonağı oldu.

O həzrət on yeddi gün müddətində bu şəhərdə yaşamış və bu müddətdə ibadətlə məşğul olmuşdur. O həzrətin ibadət etdiyi yer, bu günədək «Sittiyyə mədrəsəsində» - «Beytun-nur» adı ilə məşhurdur. O yer ziyarətgah sayılır.

Beləliklə də Rəbius-sani ayının onu və başqa rəvayətə əsasən on ikisi (٢٠١ h. q.), həzrət öz qardaşı imam Rza (əleyhis-salam)-ı görmədən, qürbət yerdə böyük qəm-qüssə ilə dünyasını dəyişib, şiələri matəmə qərq etdi.

Qum əhalisi o həzrətin pak bədənini böyük təntənə ilə bu günkü hərəm yerində olan o zamankı «Babilan bağına» apardılar.

.Qəbr hazır olduqda, o həzrətin kimin əli ilə dəfn edilməsində çətinliklə üzləşdilər

Elə bu vaxt qiblə tərəfdən üzlərinə niqab çəkmiş iki atlı sürətlə onlara yaxınlaşdı. Namaz qıldıqdan sonra onlardan biri qəbrin içərisinə daxil oldu, digəri isə həzrətin pak .cəsədini qaldıraraq ona verdi

O iki nəfər işlərini qurtardıqdan sonra heç bir kəslə danışmadan öz atlarına minib .oradan uzaqlaşdılar

O iki nəfərin Allah-taalanın iki höccəti sayılan həzrət imam Rza (əleyhis-salam) və imam Cavad (əleyhis-salam) olması nəzərə çarpır. Çünki şəriət qaydalarına əsasən günahsız qadın bədəni günahsız şəxsin əli ilə dəfn olunmalıdır. Belə ki, həzrət Fatimə (ələyha salam)-ı Əmirəl möminin Əli (əleyhis-salam) və həzrət Məryəm (ələyha .salam)-ı İsa (ələyhis-salam) şəxsən dəfn etmişdir

Həzrət Məsumə (əleyhis-salam)-ın dəfnindən sonra Musa ibn Xəzrəc onun müqəddəs .qəbrinin üzərində qamışdan toxunmuş həsirdən bir örtük düzəltdi

Hicri-qəməri tarixi ilə ۲۵۶-cı ildə isə imam Cavad (əleyhis-salam)-ın qızı Zeynəb (ə), o .həzrətin qəbri üzərində ilk dəfə olaraq günbəz tikdirdi

Beləliklə də həzrət Məsumə (ələyha salam)-ın müqəddəs qəbri Əhli-beyt (əleyhimus-salam)-ın ardıcılları, həmçinin vilayət və imamət aşiqlərinin ziyarətgahı və şəfa yerinə .çevrildi

Müdəricat

səh:۶۱

Haqqında mərkəzi

Allahın adı ilə

Rəhman və Rəhimli olan Allahın adı ilə.Və bütün həmdlər aləmlərin rəbbi olan Allaha .məxsusdur

.Varlıq aləminin Kövsəri olan Həzrəti Fatiməyi Zəhraya (a) təqdim olunur

(Bilən kimsələrlə (alimlər) bilməyənlər (cahillər) eynidirlərmi? (Zümər surəsi, ayə ۹

:Ön söz

İsfahan Qaimiyyə kompüter araşdırmalar müəssisəsi ۲۰۰۶-cı ildən Mərhum Ayətullah Seyyid Həsən Fəqih İmaminin nəzarəti altında,elmi mərkəzlərdə tanınan görkəmli tələbələrin vasitəsi ilə məzhəb,mədəniyyət və elmi sahələrdə öz fəaliyyətinə .başlamışdır

:Məramnamə

İsfahan Qaimiyyə kompüter araşdırmalar müəssisəsi təhqiqatçıların dini biliklərə rahət və tez bir zamanda yiyələnmələri üçün hər bir xidməti onların ixtiyarında qərar vermişdir.Və bu sahədə təəssübkeşlikdən,ictimai,siyasi,fərdi cəryanlardan uzaq duraraq yalnız və yalnız elmi sahədə ixlasla öz xidmətini həyata keçirməkdədir.Bu səbəbdən adı çəkilən müəssisə layihəsini həyata keçirmiş.Və tədqiqat üçün nəzərdə tutulmuş kitabları,məqalələri mütəxəssislər və müxtəlif təbəqələrdən olan insanlar üçün,bir neçə dillərdə və formalarda hazırlayaraq,heç bir məbləğ tələb etmədən sosial .medyada istifadəçilərin ixtiyarında qoymuşdur

:Hədəflər

Quran və Əhli beyt mədəniyyətini və maarifini yaymaq.۱

İnsanları,xüsusən gəncləri tam dəqiq şəkildə dini məsələləri araşdırmağa.۲ sövqləndirmək

Telefon,tablet və kompüterlərdə olan faydasız,yararsız mövzuların yerini .۳ faydalı,mənəviyyatlı mövzularla doldurmaq

.Təhqiqatla məşğul olan tələbələrə xidmət etmək.۴

.Kitab və elmi əsərlər oxumaq mədəniyyətini yaymaq.۵

.Müəlliflərin öz elmi əsərlərini digital formada yaymaq üçün onlara şərait yaratmaq.۶

:İcraçılıq

.Qanunla icazəli olan lisenziyaya malik əsərlərin yayımı.۱

.Bu mərkəz kimi xidmət göstərən oxşar mərkəzlərlə əlaqə.۲

.(Paralel xidmətlərdən çəkinmək (başqalarının etdiklərini təkrarlamamaq.۳

.Yalnız və yalnız elmi məsələləri yaymaq.۴

.Nəşriyyatın mənbələrini qeyd etmək.۵

.Qeyd:Kitabda olanlara görə məsüliyyət o kitabı yazan müəllifin öhdəsindədir

:Müəssisənin fəaliyyəti

.Kitabların çapı və nəşri.۱

.Kitab oxumaq müsabiqələrinin təşkili.۲

.Məcazi sərgilərin istehsalı.۳

.Kompüter oyunlarının istehsalı.۴

Qaimiyyə internet saytının yaradılması:www.ghaemiyeh.com.۵

.Sərgi məhsullarının və moizələrin istehsalı.۶

.Şər'i,əxlaqi və etiqadi suallara cavab.۷

.Mühasibat,mətbuat yaratmaq və sms... sistemlərinin layihəsi.۸

.Təlim kurslarının həyata keçirilməsi.۹

Tərbiyəçi şəxslər hazırlamaq üçün təlim kurslarının təşkili.۱۰

Kompüterdə,tabletdə və telefonlarda icrası mümkün olan minlərlə proqramların.۱۱ dünyada məşhur olan səkkiz formada istehsalı

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

.v.Qaimiyyə kitab bazarı adına dörd market

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

deyilənlər müəssisənin veb saytında Fars,Ərəb,İngilis və Azərbaycan dillərində pulsuz

.istifadəyə verilmişdir

:Sonunda

Mərcəi təqlid müctəhidlərin dəftərxanalarından (ofis),müəssisələrdən,nəşriyyatçılardan,müəlliflərdən və əməyi olan bütün şəxsiyyətlərdən bizlərə hədəfə çatmaqdan ötrü yardım etdikləri üçün səmimi qəlbdən .təşəkkür edirik

:Mərkəzin ünvanı

İsfahan-Əbdurrəzzaq küçəsi-Hacı Muhəmməd Cəfər adına bazar-Şəhid Muhəmməd Həsən Təvəkküli küçəsi-blok۱۲۹/۳۴-birinci mərtəbə

veb sayt:www.ghbook.ir

mail:Info@ghbook.ir

mərkəzin ofis telefonu: ۰۰۹۸۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

Tehran ofisi: ۰۰۹۸۲۱۸۸۳۱۸۷۲۲

Biznes və alqı satqı: ۰۰۹۸۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

Mərkəzdə çalışan insanlarla əlaqə yaratmaq üçün nəzərdə tutulan nömrə: ۰۰۹۸۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

İsfəhan Qaimiyyə kompüter
araşdırmalar mərkəzi
Qaimiyyə
www
Başqa kitabxanaya sahiblənmək üçün
gördüyünüz sayt mərkəzinə müraciət
etməniz lazımdı:
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
Və sifariş üçün bizimlə əlaqə saxlayın:
(0098) 0913 2000 109